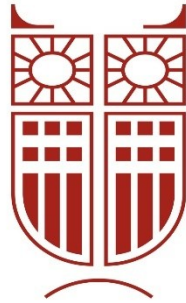


ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

---

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES



ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ  
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Ο αντικομμουνισμός στον πολιτικό λόγο της Χρυσής Αυγής  
(2012-2015)

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Κωνσταντίνος Αμαργιωτάκης  
ΑΜ 1123m026

Αθήνα, 2025

Διμελής επιτροπή

Βασιλική Γεωργιάδου, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)

Σαλώμη Μπουκάλα, Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου



Copyright © Κωνσταντίνος Αμαργιωτάκης, 2025

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

## Περιεχόμενα

Γραφήματα.....	2
Περίληψη .....	3
Λέξεις-κλειδιά.....	3
Εισαγωγή .....	5
<b>Άκρα Δεξιά: Θεωρητική πλαισίωση .....</b>	<b>6</b>
<b>Τι είναι η Άκρα Δεξιά; .....</b>	<b>6</b>
<b>1<sup>ο</sup> κύμα της Άκρας Δεξιάς (1945-1965).....</b>	<b>7</b>
<b>2<sup>ο</sup> κύμα της Άκρας Δεξιάς (1965-1980).....</b>	<b>9</b>
<b>3<sup>ο</sup> κύμα της Άκρας Δεξιάς (1980-2000).....</b>	<b>11</b>
<b>4<sup>ο</sup> κύμα της Άκρας Δεξιάς (2000-...).....</b>	<b>12</b>
<b>Η κατασκευή του Εχθρού στην ακροδεξιά ιδεολογία.....</b>	<b>13</b>
<b>Αντικομμουνισμός: ένας ιδιαίτερος Εχθρός.....</b>	<b>15</b>
<b>Χωροχρονικό πλαίσιο (2012-2015).....</b>	<b>18</b>
<b>Το τέλος του δικομματισμού (;) και οι «εκλογές σεισμός» του 2012 .....</b>	<b>19</b>
<b>Μεθοδολογία.....</b>	<b>25</b>
<b>ΣΥΡΙΖΑ, «αμερικανοκομμουνιστές» και Σόρος.....</b>	<b>28</b>
<b>Μελιγαλάς, Εμφύλιος και μνήμη .....</b>	<b>30</b>
Συμπεράσματα .....	34
Βιβλιογραφία .....	35
Πηγές.....	39

## Γραφήματα

Γράφημα 1. Αντικομμουνιστικά άρθρα στην ιστοσελίδα της ΧΑ.....	28
--	----

## **Περίληψη**

Η διπλωματική εργασία μελετά τον αντικομμουνισμό στον πολιτικό λόγο της Χρυσής Αυγής και μέσω της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου εντοπίζει κοινά μοτίβα με λόγους του παρελθόντος. Έπειτα, αναλύει την επιχειρηματολογία και την αξιοπιστία των ισχυρισμών στα κείμενα της Χρυσής Αυγής. Ως αποτέλεσμα, ο αντικομμουνισμός χρησιμοποιείται στον πολιτικό λόγο του ακροδεξιού κόμματος για την αποδόμηση των πολιτικών του αντιπάλων, την εκπαίδευση των μελών του και διατήρηση του εκλογικού κοινού, ενώ εμφανίζει ομοιότητες με αντικομμουνιστικά επιχειρήματα παρελθοντικών δεκαετιών της ελληνικής ιστορίας.

## ***Λέξεις-κλειδιά***

Αντικομμουνισμός, ακροδεξιά, ανάλυση περιεχομένου, ιδεολογία

# **Anticommunism in the political discourse of Golden Dawn (2012–2015)"**

Konstantinos Amargiotakis

## **Abstract**

The thesis examines anti-communism in the political discourse of Golden Dawn and, through qualitative content analysis, identifies common patterns with rhetoric from the past. It then analyzes the argumentation and the credibility of the claims found in Golden Dawn's texts. As a result, anti-communism is used in the political discourse of the far-right party to dismantle its political opponents, to educate its members, and to maintain its electoral base, while it also exhibits similarities to anti-communist arguments from previous decades of Greek history.

## ***Keywords***

Anticommunism, far right, content analysis, ideology

## Εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μία απότομη άνοδος της επιρροής της Άκρας Δεξιάς, τόσο εντός των κοινοβουλίων, όσο και στον καθημερινό πολιτικό λόγο. Η παρούσα διπλωματική εργασία ασχολείται με μία ιδιαίτερη πτυχή του ακροδεξιού λόγου: τον αντικομμουνισμό. Ο λόγος επιλογής της Χρυσής Αυγής αφορά την επιρροή που είχε στις αρχές της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα και την ιδιαιτερότητα που είχε ως ένα νεοναζιστικό κόμμα, το οποίο είχε εκλογικές επιτυχίες που το οδήγησαν στην είσοδο του, τόσο στο ελληνικό, όσο και στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Επίσης, η Χρυσή Αυγή αποτέλεσε ένα κόμμα, το οποίο κατά βάση διακρινόταν για τον αντισυστημικό και ρατσιστικό λόγο, θεωρούμενο από τα ΜΜΕ συχνά ως «αντιμνημονιακό», χωρίς να γίνεται διακριτός ο λόγος που εξέφραζε ενάντια σε άλλες αντιμνημονιακές δυνάμεις της εποχής, όπως τα αριστερά κόμματα.

Αρχικά, πραγματοποιείται μία ανάλυση της θεωρίας των κυμάτων, μία χρονική περιοδολόγηση στις διαφορετικές περιόδους και μεταμορφώσεις της ακροδεξιάς κομματικής οικογένειας. Στη συνέχεια, αναλύεται η έννοια του αντικομμουνισμού, σε συνδυασμό με τη θεωρία του Καρλ Σμιτ περί διχοτόμησης του πολιτικού πεδίου και περιγράφονται οι διαφορετικές ταξινομήσεις έκφρασης του αντικομμουνισμού.

Προχωρώντας, αναλύεται το χωροχρονικό πλαίσιο, στο οποίο έδρασε η Χρυσή Αυγή. Περιγράφεται το πολιτικό σύστημα και οι κομματικές δυνάμεις της περιόδου εκείνης. Επίσης, αναλύονται οι αρκετά ιδιαίτερες συνθήκες της περιόδου μετά την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση στην Ελλάδα της δεκαετίας του 2010, αλλά γίνεται αναφορά και στις κινηματικές διεργασίες της προηγούμενης δεκαετίας.

Αφού ολοκληρωθεί η ανάλυση του κοινωνικοπολιτικού πεδίου, πραγματοποιείται παρουσίαση της μεθοδολογίας που θα χρησιμοποιηθεί στην εργασία. Η ανάλυση λόγου διαθέτει αρκετές σχολές, αλλά στη συγκεκριμένη διπλωματική η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου προσφέρει τη δυνατότητα για μία λεπτομερή αποδόμηση του αντικομμουνιστικού λόγου της Χρυσής Αυγής.

Τέλος, πραγματοποιείται η ανάλυση των κειμένων που επιλέχθηκαν από μεγάλο αριθμό πηγών, αναδεικνύοντας ορισμένες στρατηγικές του λόγου που

χρησιμοποιούνται από τη Χρυσή Αυγή, καθώς και ο τρόπος παρουσίασης του κομμουνισμού ή των κομμουνιστικών/αριστερών κομμάτων στον λόγο της. Προτού, όμως φτάσουμε σε αυτό το σημείο, θα χρειαστεί να αναφέρουμε ποια είναι η Άκρα Δεξιά και ποια είναι τα πυρηνικά της χαρακτηριστικά.

### **Άκρα Δεξιά: Θεωρητική πλαισίωση**

Η Άκρα Δεξιά αποτελεί μία από τις μεγαλύτερες κομματικές οικογένειες στη σύγχρονη πολιτική. Εμφανίζεται στην πολιτική σκηνή ολόκληρου του πλανήτη, παρουσιάζοντας μία ποικιλομορφία ιδεών, προγραμμάτων, ηγετών και κομματικών οργανώσεων (Γεωργιάδου, Το πολιτικό κράμα της ακροδεξιάς, 2004). Ενώ, μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και τις καταστροφές που άφησε πίσω του, η Άκρα Δεξιά βρισκόταν στο περιθώριο, σταδιακά άρχισε να ενδύεται τον μανδύα του αντισυστημισμού, συγκεντρώνοντας όλο και μεγαλύτερο εκλογικό κοινό. Ωστόσο, μετά την οικονομική κρίση του 2007-08 και την αδυναμία εύρεσης νέων εναλλακτικών από τις συστημικές, αλλά και αριστερές δυνάμεις, η Άκρα Δεξιά ξεκίνησε να γίνεται όλο και συχνότερα κυβερνητικός εταίρος, όπως στην κυβέρνηση συνασπισμού δεξιών-ακροδεξιών κομμάτων στην Ιταλία. Για να προσδιοριστούν τα κύρια χαρακτηριστικά αυτής της κομματικής οικογένειας, θα χρειαστεί, αρχικά να εννοιολογηθεί ως όρος η Άκρα Δεξιά.

#### **Τι είναι η Άκρα Δεξιά;**

Η Άκρα Δεξιά αποτελεί μία από τις κομματικές οικογένειες που αναδύθηκαν μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Στη βιβλιογραφία, ως πολιτικός χώρος έχει λάβει διαφορετικές ονομασίες: λαϊκιστική ριζοσπαστική δεξιά (Mudde, 2011), ριζοσπαστική δεξιά (Rydgren, 2007), εξτρεμιστική δεξιά (Ignazi, 1992), μεταφασιστικά κόμματα (Traverso, 2017) κ.ά. Ωστόσο, ο όρος που θα υιοθετηθεί στην παρούσα εργασία είναι αυτός της Άκρας Δεξιάς, διότι θα αναλυθεί μία πτυχή του πολιτικού λόγου ενός συγκεκριμένου κόμματος, της Χρυσής Αυγής και ο όρος-ομπρέλα της Άκρας Δεξιάς δεν κατατάσσει το κόμμα σε κάποια από τις παραπάνω κατηγορίες.

Αν, όμως, η εργασία επιχειρούσε μία ανάλυση του πολιτικού λόγου της Χρυσής Αυγής με άλλα, σύγχρονα κόμματα της ελληνικής Άκρας Δεξιάς, θα εντοπιζόντουσαν ορισμένες βασικές διαφορές μεταξύ τους. Μία εξ αυτών είναι αυτή της αποδοχής των πολιτικών θεσμών της φιλελεύθερης δημοκρατίας, κάτι που σε γενικές γραμμές εφαρμόζεται από τα κόμματα της σύγχρονης Άκρας Δεξιάς, όμως όχι και από τη Χρυσή

Αυγή, της οποίας τα μέλη προέβαιναν σε βίαιες ή/και δολοφονικές επιθέσεις στους εχθρούς του κόμματος, παίρνοντας τον νόμο «στα χέρια τους» (Χαλικιοπούλου & Βασιλοπούλου, 2015). Γενικότερα, ο Rydgren (2007) εντοπίζει έναν ακροδεξιό εξτρεμισμό, ο οποίος αντιτίθεται σε δημοκρατικές αξίες ή στον τρόπο λειτουργίας των υπάρχοντων θεσμών (κοινοβουλευτικός) και σε έναν άλλο, ο οποίος απορρίπτει εντελώς την δημοκρατία (μη κοινοβουλευτικός). Ωστόσο, η Χρυσή Αυγή δεν μπορεί να ενταχθεί σε αυτό τον διαχωρισμό, καθώς ως κοινοβουλευτικό κόμμα, πραγματοποίησε ακόμα περισσότερες επιθέσεις και παράλληλα τα ηγετικά στελέχη και μέλη της κατηγορούνταν για τη λειτουργία εγκληματικής οργάνωσης (Χαλικιοπούλου & Βασιλοπούλου, 2015).

### **1<sup>ο</sup> κύμα της Άκρας Δεξιάς (1945-1965)**

Το 1<sup>ο</sup> κύμα εκκινεί αμέσως μετά την πτώση των φασιστικών καθεστώτων και τη διαμόρφωση του νέου διπολικού κόσμου του Ψυχρού Πολέμου και διαρκεί έως και τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1950 (Mudde, 2020). Κυρίαρχες γεωπολιτικές και στρατιωτικές δυνάμεις ήταν α) οι ΗΠΑ, οι οποίες αντιπροσώπευαν την φιλελεύθερη δημοκρατία και τα ατομικά δικαιώματα, το καπιταλιστικό σύστημα, το ελεύθερο εμπόριο και την ελεύθερη μετακίνηση ανθρώπων και β) η Σοβιετική Ένωση (ΕΣΣΔ), η οποία αντιπροσώπευε την δικτατορία του προλεταριάτου και τα συλλογικά δικαιώματα, το σοσιαλιστικό σύστημα, την κάλυψη των κοινωνικών δικαιωμάτων, αλλά και τον περιορισμό των ατομικών. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, όλες οι ευρωπαϊκές χώρες χωρίστηκαν σε σφαίρες επιρροής, υποστηρίζοντας μία εκ των δύο μεγάλων δυνάμεων. Εξαίρεση αποτέλεσε η Γερμανία, στην οποία ιδρύθηκαν δύο κράτη, η Δυτική Γερμανία, η οποία ήταν με την πλευρά των ΗΠΑ και η Ανατολική, η οποία στηριζόταν από τη Σοβιετική Ένωση. Εντός αυτού του κοσμοσυστήματος, αρχίζουν να ιδρύονται διάφορα ακροδεξιά κόμματα, τα οποία είχαν στις περισσότερες περιπτώσεις άμεση σχέση με τα φασιστικά καθεστώτα του παρελθόντος (Mudde, 2020).

Στη Δ. Γερμανία, η Άκρα Δεξιά ήταν ενεργή τον πρώτο καιρό μετά την εγκαθίδρυση της μαχόμενης δημοκρατίας, αλλά σταδιακά ξεκίνησε η πτώση της, καθώς λειτουργούσε σε ένα εχθρικό για αυτήν πολιτικό περιβάλλον (Mudde, 2020). Επίσης, τα ακροδεξιά κόμματα της εποχής σημείωσαν επιτυχίες στις περιφερειακές και εθνικές εκλογές για ένα μικρό χρονικό διάστημα, όταν και είχαν αρθεί οι περιορισμοί από πλευράς συμμάχων και ιδρύθηκαν ορισμένα κόμματα (Backer, 2004). Οι θεσμοί

της μαχόμενης δημοκρατίας είχαν ως στόχο τη διαφύλαξη της από κόμματα, τα οποία θα είχαν σκοπό την ανατροπή της και οι ιδεολογίες τους ήταν ολοκληρωτικές (Feisel, 2017). Με αυτό τον τρόπο, απαγορεύτηκαν τόσο το κομμουνιστικό KPD, όσο και το ακροδεξιό Σοσιαλιστικό Κόμμα του Ράιχ (SRP) (Mudde, 2020). Μετά τις πρώτες απαγορεύσεις πολιτικών κομμάτων και την καθιέρωση του ορίου του 5%, η Άκρα Δεξιά έχασε μεγάλο αριθμό ψήφων και μελών (Backer, 2004). Στην έτερη δύναμη του Άξονα, την Ιταλία, ιδρύθηκε από τον Τζόρτζιο Αλμιράντε, τον Δεκέμβριο του 1946, το MSI (Ιταλικό Κοινωνικό Κίνημα) ως κόμμα διάδοχο των ιδεών του Μουσολίνι. Το κόμμα αυτό ήταν επιτυχημένο και κατόρθωσε την είσοδο του στο κοινοβούλιο. Ωστόσο, παρέμενε πολιτικά απομονωμένο, καθώς αποκλειόταν συστηματικά ως εταίρος στον σχηματισμό κυβερνήσεων (Paxton, 2006). Ωστόσο, το 1960 παρείχε κοινοβουλευτική στήριξη στην κυβέρνηση Ταμπρόνι (Mudde, 2020). Το MSI αποτελούσε το κόμμα αναφοράς την περίοδο εκείνη για τα υπόλοιπα ακροδεξιά κόμματα, καθώς αποτελούσε ένα κόμμα με βετεράνους του ιταλικού φασισμού και επιθυμούσε την διεθνή συνεννόηση της ακροδεξιάς κομματικής οικογένειας, μέσα από ευρωπαϊκές συναντήσεις (Ignazi, 1992). Ακόμη, το MSI είχε μία έντονη εσωτερική σύγκρουση στο εσωτερικό του, ανάμεσα σε διαφορετικές στρατηγικές και αναζητήσεις για τη συνέχεια λειτουργίας του: υπήρχαν ριζοσπάστες, ταυτισμένοι με το καθεστώς της Δημοκρατίας του Σαλό, συντηρητικοί και εκσυγχρονιστές και ιδεαλιστές, επηρεασμένοι από τα έργα του Τζούλιους Έβολα (κυρίως νεολαία) (Bull, 2010). Ενώ τελικά αποφασίστηκε να ακολουθηθεί η κοινοβουλευτική πεπατημένη, το κόμμα λόγω των πιο ακραίων ρευμάτων του και της νεολαίας του, ήταν σε επαφή και με πολιτικές οργανώσεις, στα δεξιά του, με αρκετές διασπάσεις και συνεργασίες να ακολουθούν στα επόμενα χρόνια (Bull, 2010).

Άλλη μία χώρα με ιδιαίτερα αισθητή παρουσία στον χώρο της Άκρας Δεξιάς ήταν η Μεγάλη Βρετανία. Είχε αποικήσει πολλές από τις χώρες του Τρίτου Κόσμου και η μετααποικιακή συνθήκη κλόνισε το γόητρο τόσο του έθνους, ως ιδέας, αλλά και του κράτους. Επίσης, πολλοί κάτοικοι των αποικιών, τόσο έποικοι, όσο και ντόπιοι, μετακινήθηκαν στις «μητροπόλεις» της αποικιοκρατίας. Ως αποτέλεσμα, η Άκρα Δεξιά έστρεψε τα πυρά της από πολύ νωρίς στους μετανάστες. Είχε προηγηθεί, πριν το ξέσπασμα του πολέμου, η ίδρυση της Βρετανικής Ένωσης Φασιστών από τον Οσγουαλντ Μόσλει, η οποία δεν κατόρθωσε να προσελκύσει μεγάλο αριθμό μελών. Έτσι, ενώ τα χρόνια που ακολούθησαν μετά τον Β΄ Παγκόσμιο, η Λεγεώνα της Λευκής Αμυνας (δεκαετία του 1950), όσο και το Εθνικοσοσιαλιστικό Κίνημα (δεκαετία του

1960) έδειξαν ότι ο φασισμός παρέμενε δημοφιλής ως ιδεολογία στη Γηραιά Αλβιών, αλλά χωρίς να έχει τη δυνατότητα να σχηματίσει ένα κίνημα ή κόμμα που να διεκδικεί την είσοδο στο κοινοβούλιο (Eatwell, 2004).

Όλα τα παραπάνω κόμματα ανήκουν στο 1<sup>ο</sup> κύμα της Άκρας Δεξιάς, το οποίο γενικότερα χαρακτηρίζεται από την διατήρηση των σχέσεων με τον φασισμό/ναζισμό σε επίπεδο ιδεών, συμβόλων και στελεχών, αλλά και από την περιθωριοποίηση και αδυναμία επιρροής της κυρίαρχης πολιτικής ατζέντας. Η περίοδος αυτή θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως διαχείριση της ήττας των ακροδεξιών ιδεών μετά την καταστροφή του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και ως προσπάθεια προσαρμογής στη νέα πραγματικότητα. Τα χαρακτηριστικά των κομμάτων αυτής της περιόδου είναι ο ιστορικός ρεβιζιονισμός, η άρνηση του Ολοκαυτώματος (αντισημιτισμός) και ο αντιμολσεβικισμός (Bull, 2010). Όπως θα δούμε παρακάτω, τα κόμματα που γεννώνται από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 και μετά αρχίζουν να απομακρύνονται τόσο από τον φασισμό, όσο και από τη μεταπολεμική ακροδεξιά, με αποτέλεσμα να αποκτούν μία διαφορετική δυναμική.

## **2<sup>ο</sup> κύμα της Άκρας Δεξιάς (1965-1980)**

Η οριοθέτηση των κυμάτων αποτελεί αναμφίβολα μία αρκετά περίπλοκη διαδικασία, αφού απαιτείται να ληφθούν υπόψη πολλαπλοί παράγοντες. Ο λόγος που τοποθετείται η έναρξη του 2<sup>ου</sup> κύματος στα 1965 είναι, διότι τότε ξεκινούν να ιδρύονται νέα κόμματα, τα οποία δεν απομακρύνονται απαραίτητα από τις φασιστικές ρίζες, αλλά επιδιώκουν την εκπροσώπηση νέων κοινωνικών στρωμάτων, στο πλαίσιο της νέας, μεταπολεμικής πραγματικότητας. Επίσης, η λήξη τοποθετείται στις αρχές της δεκαετίας του 1980, καθώς, όπως διαπιστώνουν, σύγχρονοι μελετητές της Άκρας Δεξιάς, τότε εκκινεί μία διαδικασία θεσμοποίησης των ακροδεξιών κομμάτων, ενώ παράλληλα παρατηρείται η ανάπτυξη τους σε ακόμη περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες (Mudde, 2020).

Μήτηρα του νέου κύματος της Άκρας Δεξιάς είναι η ιδεολογικοπολιτική ανανέωση του χώρου υπό το πρίσμα της Nouvelle Droite στη Γαλλία. Η «Νέα Δεξιά» αποτελούνταν από διανοούμενους του ευρύτερου εθνικιστικού χώρου, οι οποίοι επιχείρησαν μέσα από τις αναγνώσεις της ηγεμονίας του κομμουνιστή Αντόνιο Γκράμσι, να πλήξουν την ιδεολογική ηγεμονία της Αριστεράς (Milza, 2004). Ο σημαντικότερος εκ των ηγετών του συγκεκριμένου ιδεολογικού ρεύματος ήταν ο Alain de Benoist, ο οποίος υποστήριζε ότι η μάχη της τότε σύγχρονης εποχής πρέπει να δοθεί

με όπλο τις ιδέες και όχι με τη βία. Έτσι, η «Νέα Δεξιά» εμπνεόμενη από βιολογικές, γενετικές και ηθολογικές μελέτες, δημιούργησε τη δική της κοσμοθεωρία, η οποία απέρριπτε τον φασισμό και γενικότερα τον ολοκληρωτισμό (Milza, 2004). Πιο συγκεκριμένα, το ένδοξο παρελθόν των Ευρωπαίων εντοπίζεται στην προ Χριστού εποχή, στην οποία εντοπίζεται μία κοινή ινδοευρωπαϊκή κουλτούρα, η οποία δεν είχε ακόμη επηρεαστεί από την ιουδαιοχριστιανική αντίληψη των πραγμάτων. Ο μονοθεϊσμός που αντικατέστησε τον πολυθεϊσμό δίδαξε την ισότητα απέναντι στον Θεό και συνεπακόλουθα απέναντι στο νόμο, κάτι που η «Νέα Δεξιά» απέρριπτε, καθώς θεωρούσε ότι βάσει των «φυσικών νόμων» οι άνθρωποι, όπως και τα ζώα, παρουσιάζουν «φυσικές» ανισότητες (Milza, 2004). Ως εκ τούτου, η επιδίωξη της ισότητας και της εδραίωσης κοινών ανθρώπινων δικαιωμάτων συνεπάγεται τον ολοκληρωτισμό και την απομάκρυνση από την ανθρώπινη φύση. Επίσης, πεποίθηση της «Νέας Δεξιάς» ήταν ότι ο ρατσισμός δεν πρέπει να αποτελεί στοιχείο της νέας κουλτούρας και ηγεμονίας, την οποία επιδίωκαν. Ωστόσο, εισήγαγαν την έννοια του εθνοπλουραλισμού, ο οποίος επικεντρώνεται στη διαφορικότητα των πολιτισμών και όχι στην ιεράρχησή τους. Παρά την φαινομενική προοδευτικότητα της συγκεκριμένης έννοιας, οι διανοούμενοι της «Νέας Δεξιάς» την πρότειναν ακριβώς για τον διαχωρισμό των διαφορετικών εθνοπολιτισμικών ομάδων, για τη διατήρηση της πολιτιστικής ποικιλότητας και την αντίθεση στη φιλελεύθερη πολυπολιτισμικότητα (Sprektorowski, 2003). Πρακτικά, ο εθνοπλουραλισμός αποτελούσε απάντηση στο μείζον ζήτημα, το οποίο αναδύοταν εκείνη την εποχή, και δεν ήταν άλλο από την ολοένα και αυξανόμενη μετανάστευση προς τη Δύση.

Σύμφωνα με τον von Beyme (1988), το National Front στη Βρετανία και το NPD στη Δυτική Γερμανία αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα της «μεταπολεμικής νεοφασιστικής γενιάς» κομμάτων της άκρας δεξιάς, η οποία επιχειρεί να ανασυνθέσει στοιχεία του ιστορικού φασισμού στη μεταπολεμική δημοκρατική Ευρώπη. Και τα δύο κόμματα διατηρούν ισχυρές ιδεολογικές συνέχειες με τον μεσοπολεμικό εθνικιστικό αυταρχισμό, υιοθετώντας έντονο αντικομμουνισμό, εθνοκεντρικά αφηγήματα και ξενοφοβικές ή ρατσιστικές θέσεις, ενώ παρουσιάζουν περιορισμένη θεσμική εδραίωση και σχετικά μικρή εκλογική απήχηση. Ουσιαστικά, δεν επηρεάζονται άμεσα από τις διεργασίες της Νέας Δεξιάς, η οποία θα επιτελέσει μεγαλύτερο ρόλο στον λόγο και τα προγράμματα των κομμάτων του επόμενου κύματος.

Αν και όχι και τόσο σημαντικές, οι πρώτες εκλογικές επιτυχίες για μια σειρά κομμάτων θα «ανοίξουν τον δρόμο» για το επόμενο κύμα της Άκρας Δεξιάς, το οποίο διαφοροποιείται σημαντικά σε σχέση με τις δύο προηγούμενες φάσεις των ακροδεξιών κομμάτων.

### **3<sup>ο</sup> κύμα της Άκρας Δεξιάς (1980-2000)**

Τη δεκαετία του 1970 ξέσπασαν σοβαρές πετρελαϊκές κρίσεις, με σημαντικά πλήγματα στην παγκόσμια οικονομία. Η κρίση του στασιμοπληθωρισμού επέφερε ανεργία και πληθωρισμό στις χώρες της Δύσης, με κοινωνικοπολιτικό αντίκτυπο στο εσωτερικό τους. Επίσης, η λήξη της αποικιοκρατίας είχε προωθήσει τη μαζική μετανάστευση στις χώρες της Δύσης (Χάρβει, 2007). Παράλληλα, παρατηρείται άνοδος της μετανάστευσης προς την Δυτική Ευρώπη, ειδικότερα μετά την πτώση του κομμουνισμού στη Σοβιετική Ένωση, και άνοδος της ξενοφοβίας. Έτσι, τα νέα αυτά ζητήματα έφεραν στην επιφάνεια νέα κόμματα στην Άκρα Δεξιά, τα οποία εξέφραζαν τις δικές τους, ριζοσπαστικές λύσεις.

Εντός του συγκεκριμένου πλαισίου, αρχίζουν να αναπτύσσονται τα νέα ακροδεξιά κόμματα της περιόδου, με σημαντικότερα εκ των οποίων να είναι το Front National στη Γαλλία, το Vlaams Blok στο Βέλγιο, το FPÖ στην Αυστρία (αν και παλαιότερο κόμμα που μετατοπίστηκε δεξιότερα), το Die Republikaner στη Γερμανία. Ακόμη, την ίδια χρονική περίοδο σχηματίζονται ακροδεξιά κόμματα στις έως τότε προοδευτικές σκανδιναβικές χώρες, με εξέχοντα το Sverigedemokraterna στη Σουηδία και το Dansk Folkeparti στη Δανία (Mudde, 2011). Τέλος, η Άκρα Δεξιά αναπτύχθηκε στις χώρες του πρώην Ανατολικού Μπλοκ, μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και την ανάδυση νέων εθνικισμών, με κόμματα όπως το Slovenská národná strana στη Σλοβακία και το Hrvatska stranka prava στην Κροατία (Mudde, 2020).

Ορισμένα από τα κύρια ιδεολογικοπολιτικά χαρακτηριστικά των ακροδεξιών κομμάτων της περιόδου εκείνης είναι η υποβάθμιση των φιλελεύθερων θεσμών της δημοκρατίας (αλλά όχι εκφράζοντας ανοιχτά αντιδημοκρατικές θέσεις), ο λαϊκισμός (υπό το πρίσμα της έκφρασης του «απλού λαού», ενάντια στις «ελίτ»), οι αμεσοδημοκρατικές προτάσεις (δημοψηφισματικού χαρακτήρα), ο διαφορικός ρατσισμός, βάσει του εθνοπλουραλισμού (διατήρηση της εθνικής πολιτισμικής ταυτότητας), η αυξανόμενη ισλαμοφοβία και η εθνοκρατία (ως αντίθεση σε

διακρατικούς και διεθνείς θεσμούς, όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση και ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών) (Betz & Johnson, 2004).

Η κομματική οικογένεια της Άκρας Δεξιάς αναπτύχθηκε αρκετά εντός της συγκεκριμένης χρονικής περιόδου. Λόγω της επιρροής της, της αδυναμίας των mainstream κομμάτων να δώσουν απαντήσεις στην κρίση του 2007-2008, αλλά και της αδυναμίας τους να περιορίσουν τη δράση της, κατάφερε να κανονικοποιηθεί. Τόσο τα ίδια τα κόμματα, όσο κυρίως οι ιδέες τους, κατόρθωσαν από περιθωριακές να γίνουν κυρίαρχες και στο επίκεντρο της δημόσιας συζήτησης (Mudde, 2020).

#### **4<sup>ο</sup> κύμα της Άκρας Δεξιάς (2000-...)**

Η κανονικοποίηση του ιδεολογικοπολιτικού προγράμματος και της ατζέντας της Άκρας Δεξιάς είναι εμφανή στη δημόσια πολιτική σκηνή. Κόμματα, όπως αυτά της καθεστηκιάς δεξιάς (νέο-φιλελεύθερα, συντηρητικά) αρχίζουν να συζητούν ολοένα και περισσότερο τα θέματα που θίγει η Άκρα Δεξιά, όπως τη μετανάστευση και τα δικαιώματα των μειονοτήτων. Επίσης, τα ίδια τα ακροδεξιά κόμματα καθιερώθηκαν εντός της κυρίαρχης τάσης και ως εν δυνάμει εταίροι σε συνεργασίες (Mudde, 2020). Προσπαθώντας να χαρτογραφήσει αυτή τη νέα τάση στη διακυβέρνηση και στον πολιτικό λόγο των συγκεκριμένων κομμάτων, ο Cas Mudde εντοπίζει ένα νέο, 4<sup>ο</sup> κύμα της Άκρας Δεξιάς (Mudde, 2020).

Το συγκεκριμένο κύμα περιλαμβάνει πολιτικούς και κόμματα της παραδοσιακής κεντροδεξιάς, όπως το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα των ΗΠΑ, το οποίο υπό την ηγεσία του Donald Trump και την επιρροή του Tea Party στρέφεται σε ακροδεξιές θέσεις και πολιτικά μέτρα, όπως κατασκευή τείχους στα σύνορα με το Μεξικό για τον περιορισμό της μετανάστευσης, απαγόρευση εμβολίων κλπ. (Mudde, 2020). Πλέον, όμως η Άκρα Δεξιά βγαίνει από τα στενά σύνορα της Δύσης και της Ανατολικής Ευρώπης, με ακροδεξιούς ηγέτες να αναδύονται σε χώρες, όπως η Βραζιλία, με τον Jair Bolsonaro, το Ισραήλ, με τον Benjamin Netanyahu και την Ινδία, με τον Narendra Modi. Το κάθε ένα από τα κόμματα στα οποία ηγούνται ή ηγήθηκαν ήταν εντός της φιλελεύθερης ή συντηρητικής οικογένειας. Τα εν δυνάμει κυβερνητικά κόμματα της κεντροδεξιάς, αρκετές φορές περιλαμβάνουν στο εσωτερικό τους στελέχη ή ιδέες της Άκρας Δεξιάς. Ωστόσο, με τους παραπάνω ηγέτες, η ακροδεξιά ατζέντα έγινε κυρίαρχη τόσο στον πολιτικό λόγο, όσο και στα μέτρα τα οποία λαμβάνουν.

Το 4ο κύμα δεν περιορίζεται μόνο στα παραπάνω κόμματα, αλλά περιλαμβάνει και άλλα, κλασσικά κόμματα της Άκρας Δεξιάς, τα οποία μετασχηματίστηκαν, όπως το

γαλλικό National Front, το οποίο μετονομάστηκε σε National Rally, το Brothers of Italy και το Law and Justice στην Πολωνία. Ορισμένα κόμματα από αυτά, π.χ το National Rally, στρέφονται απέναντι στην Ευρωπαϊκή Ένωση, υπό την απειλή της εξόδου, αλλά και απέναντι σε ζητήματα που θεωρούν ότι πρέπει να προτεραιοποιηθούν και να γίνει πιο αυστηρή η πολιτική πχ μετανάστευση, διάφθορα κλπ. Ως εκ τούτου, υπάρχουν κόμματα που προσπαθούν να φύγουν και άλλα, τα οποία θέλουν να μετασηματίσουν την Ένωση, υπό τον στόχο της υπεράσπισης της ευρωπαϊκής, λευκής ταυτότητας.

Τέλος, τα ακροδεξιά κόμματα και οι πολιτικοί του 4<sup>ου</sup> κύματος εκμεταλλεύονται την τεχνολογική εξέλιξη στον χώρο των ΜΜΕ και των social media, για να προωθούν άμεσα το μήνυμά τους στο κοινό. Επίσης, πλέον έχει κανονικοποιηθεί σε μεγάλο βαθμό η παρουσία τους στα παραδοσιακά ΜΜΕ, όπως η τηλεόραση και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Ωστόσο, η αξιοποίηση και η εκμετάλλευση των ΜΜΕ αποτελεί διαρκώς αναδυόμενο ζήτημα αναφορικά με την διάδοση των ακροδεξιών ιδεών και πρακτικών, κάτι το οποίο φαίνεται να είναι ανησυχητικό (Mudde, 2020). Με αυτόν τον τρόπο, καταλήγουν να κανονικοποιούν και την ιδεολογική τους ατζέντα στον δημόσιο διάλογο και να έρχονται σε αντιπαράθεση με τους πολιτικούς τους αντιπάλους της καθεστηκιάς δεξιάς. Έτσι, πλέον δεν αποτελούν κόμματα «παρίες», αλλά έχουν απολαμβάνουν την κοινωνική αποδοχή, ως νομιμοποιημένοι «παίκτες» του πολιτικού συστήματος (Mudde, 2020). Όσον αφορά τα θέματα της Άκρας Δεξιάς, μπορεί να υποστηριχθεί ότι κυρίαρχο ζήτημα παραμένει η μετανάστευση, η οποία έχει συνδεθεί με την ασφάλεια και την εγκληματικότητα, προκειμένου να κανονικοποιηθεί το ακροδεξιό αφήγημα.

### **Η κατασκευή του Εχθρού στην ακροδεξιά ιδεολογία**

Η Άκρα Δεξιά, όπως διαπιστώθηκε, στην περιοδολόγηση που προηγήθηκε, έχει μία έντονα αρνητική πολιτική στάση. Αρνείται τη σύγχρονη πραγματικότητα και επιθυμεί να οικοδομήσει μία νέα, η οποία θα βασίζεται σε ένα υποτιθέμενο ένδοξο, μυθικό παρελθόν. Οι κοινωνικές, πολιτικές, εθνοτικές και θρησκευτικές ομάδες που συνετέλεσαν στην αλλαγή αυτού του «αμόλυντου» παρελθόντος σε ένα «οδυνηρό» παρόν αποτελούν τους εχθρούς της Άκρας Δεξιάς. Επίσης, συστήματα, όπως η φιλελεύθερη δημοκρατία που προσφέρει πλήρη ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα

αποτελούν συστήματα εχθρικά προς την κοινωνία ιεραρχίας και αυταρχικότητας που οραματίζεται η Άκρα Δεξιά (Mudde, 2011).

Για τον εντοπισμό και την κατανόηση των Εχθρών της Άκρας Δεξιάς, είναι χρήσιμη η θεωρία του Καρλ Σμιτ για τη διάκριση του πολιτικού πεδίου. Οι Φίλοι και οι Εχθροί αναφορικά με την έννοια του Πολιτικού αποτελούν τη βασική διάκριση στον χώρο της πολιτικής, όπως αποτελεί το Καλό και το Κακό στον χώρο της ηθικής, το Ωφέλιμο και Επιζήμιο στον χώρο της οικονομίας κ.ο.κ (Σμιτ, 2009). Ως εκ τούτου, ο ορισμός του εχθρού αποτελεί την βασική πολιτική πράξη για την οριοθέτηση του πολιτικού πεδίου, καθώς διακρίνει τις διαφορές του ενός χώρου από έναν άλλον. Έτσι, η πολιτική γίνεται αντιληπτή ως ένα συγκρουσιακό πεδίο, εν δυνάμει πολεμικό, καθώς ο Εχθρός αποτελεί διαρκή απειλή της πολιτικής ενότητας (Σμιτ, 2009).

Στη λογική της οριοθέτησης του πολιτικού πεδίου, ο Cas Mudde σχηματοποιεί τους εχθρούς της Άκρας Δεξιάς, κατατάσσοντας τους σε 4 κατηγορίες, οι οποίες είναι βασισμένες σε δύο θεμελιακές έννοιες στην ακροδεξιά ιδεολογία: το έθνος, ως την κατεξοχήν ενοποιητική έννοια για τον χώρο της Άκρας Δεξιάς και διαφοροποιητικό στοιχείο από άλλες ομάδες, καθώς και το κράτος, το οποίο καθορίζει βάσει των συνόρων το ποιος είναι κομμάτι του έθνους (Mudde, Λαϊκιστικά Ριζοσπαστικά Δεξιά Κόμματα στην Ευρώπη, 2011). Έτσι οι εχθροί της ακροδεξιάς σχηματίζουν τις παρακάτω κατηγορίες:

- Εντός κράτους, εντός έθνους: Ελίτ (πολιτικές, πολιτιστικές, οικονομικές, προοδευτικές), όσοι αποστρέφονται τις ιδέες της Άκρας Δεξιάς και μειονότητες που διαφθείρουν το έθνος, όπως οι φεμινίστριες.
- Εντός κράτους, εκτός έθνους: Εθνοτικές μειονότητες, αιτούντες άσυλο και μετανάστες.
- Εκτός κράτους, εντός έθνους: Μέλη της εθνοτικής ομάδας που κατοικούν στο εξωτερικό, αλλά δεν συμμερίζονται τα οράματα της Άκρας Δεξιάς, εθνικοί αντιπρόσωποι σε διεθνείς οργανισμούς (Ε.Ε, ΟΗΕ κλπ.)
- Εκτός κράτους, εκτός έθνους: Εχθρικά γειτονικά και μη έθνη (Mudde, Λαϊκιστικά Ριζοσπαστικά Δεξιά Κόμματα στην Ευρώπη, 2011).

Στις παραπάνω κατηγορίες, είναι ενδεικτική η πολλαπλότητα των εχθρών της Άκρας Δεξιάς. Ωστόσο, ένας βασικός εχθρός, ο οποίος δεν αναφέρεται είναι ο κομμουνισμός και οι υποστηρικτές του. Με βάση τη διάκριση του Mudde, θα μπορούσε

αρχικά να προταθεί η ένταξη των κομμουνιστών στην κατηγορία εντός έθνους, εντός κράτους, κάτι που δεν θα ίσχυε, καθώς αποτελούν μία ιδιαίτερη κατηγορία εχθρών. Οι κομμουνιστές και ο κομμουνισμός ως ιδεολογία έχουν ποινικοποιηθεί στο παρελθόν, θέτοντας τις κομμουνιστικές ιδέες και πρακτικές, ως απαγορευτικές στη δημόσια σφαίρα. Έτσι, πρέπει να γίνει αναφορά στα χαρακτηριστικά του κομμουνιστικού «εχθρού», προκειμένου να γίνει κατανοητή η έντονη αντίθεση της Άκρας Δεξιάς με τη συγκεκριμένη ιδεολογικοπολιτική κατηγορία.

### **Αντικομμουνισμός: ένας ιδιαίτερος Εχθρός**

Αρχικά, θα χρειαστεί να γίνει αναφορά στην πολυδιάστατη έκφραση του αντικομμουνισμού, καθώς αποτελεί μία αντι-ιδεολογία, η οποία δεν αντιπροσωπεύει μονάχα την Άκρα Δεξιά, αλλά ένα ευρύ φάσμα ιδεολογικοπολιτικών παρατάξεων, όπως τους φιλελεύθερους, τους συντηρητικούς και σε ορισμένες περιπτώσεις και τους σοσιαλδημοκράτες (Μητσοπούλου, 2013).

Η γενεσιουργός αιτία του αντικομμουνισμού δεν ήταν άλλη από την Οκτωβριανή Επανάσταση του 1917 στη Ρωσία και την άνοδο των Μπολσεβίκων του Λένιν στην εξουσία. Τότε, ο κομμουνισμός παύει να αποτελεί «φάντασμα», όπως ανέφερε χαρακτηριστικά ο Μαρξ τον 19<sup>ο</sup> αιώνα, αποτελώντας πλέον υπαρκτό Εχθρό για τον δυτικό, καπιταλιστικό κόσμο. Ως εκ τούτου, οι δυτικές κυβερνήσεις θα έπρεπε να διαφυλάσσουν όχι μόνο την ειρήνη με τη Σοβιετική Ένωση, αλλά και το εσωτερικό, προκειμένου να αποτρέψουν πιθανές εξεγέρσεις και άνοδο των κομμουνιστικών κομμάτων στα κοινοβούλια των χωρών τους.

Οι φιλελεύθεροι, ως χώρος, είχαν αντιληφθεί ότι το φαινόμενο των Μπολσεβίκων και της Οκτωβριανής Επανάστασης αποτελούσε απάντηση σε μία χρόνια κρίση στη Ρωσία, με το τσαρικό καθεστώς να καταρρέει και να υπάρχει έντονη κοινωνική αναταραχή. Ωστόσο, οι φιλελεύθεροι θεωρούσαν ότι οι κομμουνιστές είναι ένας υπαρκτός κίνδυνος για τα ατομικά δικαιώματα που είχαν εξασφαλιστεί στα συντάγματα των χωρών της Δύσης, όπως την ελευθερία λόγου, τύπου, έκφρασης, καθώς και την ατομικότητα (Μητσοπούλου, 2013). Έτσι, φιλελεύθεροι, αλλά και μη κομμουνιστές αριστεροί διανοούμενοι της εποχής (λογοτέχνες, δημοσιογράφοι, ακαδημαϊκοί) συγκροτούσαν αντικομμουνιστικές οργανώσεις, οι οποίες στόχευαν στην διάδοση του μηνύματος του «ελεύθερου κόσμου» (δημοκρατία, ατομικά δικαιώματα κλπ.), καθώς και να πλήξουν το κύρος της Σοβιετικής Ένωσης. Μία εξ αυτών των οργανώσεων ήταν και το Congress for Cultural Freedom (CCF), το οποίο αποτελούσε

μία διεθνή αντικομμουνιστική οργάνωση με εξέχοντες προσωπικότητες στο εσωτερικό του και με χρηματοδότηση από τη CIA (Μπουρνάζος, 2024). Οργανώσεις, όπως το CCF συγκροτούσαν έναν διττό (state-private) δίκτυο: από τη μία πλευρά έπρεπε να έχουν πρόσβαση στους κρατικούς μηχανισμούς, ώστε να πιέζουν για την αντιμετώπιση του «κομμουνιστικού κινδύνου», ενώ από την άλλη θα έπρεπε να έχουν διασύνδεση με τις ΗΠΑ και τις υπόλοιπες δυτικές δυνάμεις για τον συντονισμό των ενεργειών τους (Μπουρνάζος, 2024, Ludwig, 2014).

Από την άλλη πλευρά, οι συντηρητικοί θεωρούσαν ότι ο κομμουνισμός έπληττε τα πυρηνικά χαρακτηριστικά της ιδεολογίας τους: πατρίδα, θρησκεία και οικογένεια (Μητσοπούλου, 2013). Παραμένοντας πιστοί στην ιδεολογία τους, η οποία την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου διαπνέεται από φιλοδυτικά αισθήματα και την διατήρηση ενός ισχυρού κράτους, πολλές φορές στόχευαν ακόμα και τους φιλελεύθερους, οι οποίοι δεν μάχονταν σθεναρά τον κομμουνισμό και έκαναν παραχωρήσεις στο πολιτικό πεδίο. Μπορεί να υποστηριχθεί πως οι συντηρητικοί, μέσα από ιστορικά παραδείγματα όπως την επιτροπή Μακάρθι, είχαν οριοθετήσει τον πολιτικό τους Εχθρό, προχωρώντας σε «πόλεμο» απέναντι του με συλλήψεις και στέρηση πολιτικών και ατομικών δικαιωμάτων. (Μητσοπούλου, 2013). Με αυτόν τον τρόπο, ο αντικομμουνισμός αποτελούσε το νομιμοποιητικό εργαλείο για την αμφισβήτηση κάθε κριτικής απέναντι στην κυβέρνηση των ΗΠΑ και στις πολιτικές της, καθώς καλλιεργήθηκε ένα κλίμα φόβου και αυτολογοκρισίας (Michaels, 2017). Αυτό φυσικά δε σημαίνει ότι οι φιλελεύθεροι δεν δίσταζαν να λάβουν μέτρα ενάντια στον κομμουνισμό, ακόμα και ενάντια στο ιδεολογικό τους υπόβαθρο, με παράδειγμα την υιοθέτηση του «Ιδιώνυμου» στην Ελλάδα από το κόμμα των Φιλελευθέρων, με το νόμο 4229/1929, ο οποίος ποινικοποιούσε ουσιαστικά την κομμουνιστική, κοινωνική και πολιτική δράση (Παπαδημητρίου, 2006).

Μετά από αυτά τα απαραίτητα προλεγόμενα, μπορεί να γίνει αντιληπτή η ένταση που προκάλεσαν οι κομμουνιστικές επαναστάσεις στους παραδοσιακούς πολιτικούς χώρους. Έτσι, φασιστικά καθεστώτα της εποχής του Μεσοπολέμου και στη συνέχεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου έμελλε να δημιουργήσουν ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά του χώρου των επιγόνων τους, της Άκρας Δεξιάς, το οποίο την συντροφεύει έως και σήμερα. Ο αντικομμουνισμός υπήρξε συστατικό στοιχείο των ίδιων των καθεστώτων, καθώς μετά την οικονομική και πολιτική κρίση που προκάλεσε το τραπεζικό κραχ του 1929, οι κοινωνικές ταραχές και εξεγέρσεις προμήνυαν μία επανάσταση και στη Δυτική Ευρώπη. Έτσι, πολιτικοί, όπως ο Χίτλερ, ο Μουσολίνι, ο

Μεταξιάς και άλλοι της εποχής εκείνης θεώρησαν ότι έπρεπε να επιβληθεί ένα «καθεστώς εκτάκτου ανάγκης» (Σμιτ, 2009), το οποίο θα έθετε σε τάξη την κοινωνική δυσαρέσκεια και παράλληλα θα μπορούσε να την καθοδηγήσει ενοποιημένη υπό τις έννοιες της φυλής ή του έθνους σε μία οργανική κοινότητα, έτοιμη για πόλεμο απέναντι στους εχθρούς της, εσωτερικούς και εξωτερικούς. Ο κομμουνισμός αποτελούσε τον βασικό εχθρό, καθώς στρέφεται τόσο απέναντι στην πατρίδα, τη θρησκεία και την οικογένεια, όσο και στην ίδια τη φυλή, καθώς με τον διεθνισμό θέτει σε κίνδυνο την διατήρηση και επιβίωση της (Μητσοπούλου, 2013). Ακόμη, ο κομμουνισμός, σύμφωνα με την Άκρα Δεξιά, δημιουργήθηκε, διαδόθηκε και είχε σαν ηγέτες Εβραίους, οι οποίοι αποτελούν τον «αιώνιο εχθρό» και έχουν ως στόχος την διάλυση των παραδοσιακών κοινοτήτων. Μέσα από το συγκεκριμένο σχήμα, δημιουργήθηκε ο μύθος του «εβραιομπολσεβικισμού», ο οποίος μπορούσε να κινητοποιήσει τους ναζιστές στρατιώτες τόσο για την υλοποίηση της Τελικής Λύσης, όσο και για την εκστρατεία ενάντια στη Σοβιετική Ένωση, αναδεικνύοντας τον σύνθετο χαρακτήρα του μίσους (Traverso, 2013).

Πέραν των ιστορικών αναφορών της Άκρας Δεξιάς στον αντικομμουνισμό, στον πολιτικό της λόγο συχνά μνημονεύεται η διεθνιστική διάσταση της κομμουνιστικής ιδεολογίας, η οποία έρχεται σε αντιπαράθεση με το πυρηνικό χαρακτηριστικό της ακροδεξιάς, δηλαδή το έθνος. Ενώ ο κομμουνισμός επιθυμεί τη διεθνή ειρήνη, βασισμένη στην ενότητα της εργατικής τάξης, η Άκρα Δεξιά θεωρεί ότι το στοιχείο, το οποίο ενώνει τους ανθρώπους σε μια κοινωνία είναι το έθνος, με τις συνδηλώσεις, που αυτό φέρει (κοινή γλώσσα, πολιτισμός, παραδόσεις κλπ.). Υπό αυτή την οπτική συχνά οι κομμουνιστές χαρακτηρίζονται «προδότες» και «5<sup>η</sup> φάλαγγα» πραγματικών ή φανταστικών εξωτερικών εχθρών (Μητσοπούλου, 2013).

Ακόμη, η Άκρα Δεξιά προβάλλει τα χαρακτηριστικά της πειθαρχίας και της δύναμης, τα οποία ενσαρκώνονται στα σώματα της «τάξης και ασφάλειας» (αστυνομία, στρατός). Ως εκ τούτου, διαχρονικά τα ακροδεξιά κόμματα βρίσκουν σύμμαχους/υποστηρικτές στα συγκεκριμένα σώματα, κάτι που αντίθετα δεν συμβαίνει με τους κομμουνιστές. Ο κομμουνισμός υπερασπίζεται την ανεξαρτησία της εργατικής τάξης και έτσι τίθεται αντιμέτωπος με την υπακοή τα σώματα καταστολής, καθώς και απέναντι σε πολέμους, αφού είναι υπέρ της διεθνούς ειρήνης. Όπως προκύπτει με βάση τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, ο κομμουνισμός είναι για την Άκρα Δεξιά, μια ιδεολογία που οδηγεί σε ταραχές και αποσταθεροποίηση της κοινωνικής τάξης, χωρίς προοπτική υπακοής σε μια κεντρική εξουσία. Αντίθετα, οδηγεί την κοινωνία σε αναρχία

και όχι στην ασφάλεια που μπορεί να εγγυηθεί η Άκρα Δεξιά (Μητσοπούλου, 2013). Υπό αυτό το πρίσμα, πολλοί ακροδεξιοί πολιτικοί κατηγορούν τους κομμουνιστές ως «εγκληματίες» ή όταν η συζήτηση αφορά τα δικαιώματα των κρατουμένων (τα οποία υπερασπίζεται η Αριστερά), τότε οι κομμουνιστές κατηγορούνται ως «υπερασπιστές των παραβατικών».

Τέλος, εντοπίζεται ως μοτίβο στον πολιτικό λόγο της Άκρας Δεξιάς ο ιστορικός αναθεωρητισμός, με την ανακατασκευή του παρελθόντος, παρουσιάζοντας τα φασιστικά/ναζιστικά καθεστώτα, όχι ως επιτιθέμενα, αλλά αμυνόμενα τον κομμουνισμό. Επίσης, οι κατά τόπους φασίστες θεωρούνται από τη σύγχρονη Άκρα Δεξιά, ως εγγυητές της σταθερότητας και της διατήρησης της κοινωνικής ειρήνης, η οποία απειλούταν από το «φάντασμα του κομμουνισμού».

Βάσει των όσων αναφέρθηκαν παραπάνω, είναι χρήσιμο να εξετάσουμε την περίοδο, στην οποία έδρασε το νεοναζιστικό κόμμα της Χρυσής Αυγής. Η σύντομη αυτή περιγραφή των γεγονότων θα μας δώσει την εικόνα της κοινωνίας και του πολιτικού συστήματος για την χρονική περίοδο εξέτασης (2012-2015), η οποία θα μας βοηθήσει για την κατανόηση του περικειμένου (context) της περιόδου αναζήτησης του αντικομμουνιστικού πολιτικού λόγου της Χρυσής Αυγής.

### **Χωροχρονικό πλαίσιο (2012-2015)**

Στη δεκαετία του 2000 αποτέλεσε ομολογουμένως μία από τις δεκαετίες όπου η Ελλάδα γνώρισε πολλές επιτυχίες σε πολλαπλούς τομείς. Είσοδος στην Ευρωζώνη, μεγάλα δημόσια έργα, διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων, επιτυχίες σε αθλητικούς και καλλιτεχνικούς τομείς. Όλο αυτό το κύμα ευφορίας αντισταθμιζόταν από τις κοινωνικές κινητοποιήσεις της εποχής, ξεκινώντας από αυτές ενάντια στην ασφαλιστική μεταρρύθμιση Γιαννίτση (Featherstone & Papadimitriou, 2008), ενάντια στις νέες ταυτότητες (Σταυρακάκης, 2015) και ενάντια στην παγκοσμιοποίηση στις αρχές του 2000 (Giovanopoulos & Dalakoglou, 2011), για να ακολουθήσουν οι φοιτητικές διαδηλώσεις διαμαρτυρίας για την επιδίωξη της κυβέρνησης να αλλάξει το Άρθρο 16 του Συντάγματος, προκειμένου να μπορούν να ιδρυθούν ιδιωτικά πανεπιστήμια (Giovanopoulos & Dalakoglou, 2011). Τέλος, το χρονικό διάστημα της δεκαετίας του 2000 όπου μπορούμε να πούμε ότι είναι το περισσότερο συγκρουσιακό αναφορικά με την ένταση της βίας μεταξύ διαδηλωτών και δυνάμεων καταστολής είναι ο Δεκέμβριος του 2008, μετά τη δολοφονία του Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου

(Παπαδάτος-Αναγνωστόπουλος, 2018). Αυτή η τελευταία περίοδος έμελλε να αποτελέσει την αρχή της κρίσης που ακολούθησε μετά το 2008 και εκδηλώθηκε εντονότερα στην Ελλάδα το 2009-2010. Μετά από αυτή την πρώτη εισαγωγή στην προ 2012 εποχή, μπορούμε να προχωρήσουμε με την εξέταση του πολιτικού και κομματικού συστήματος της εποχής εκείνης, καθώς και των κοινωνικής κατάστασης που επικρατούσε.

### **Το τέλος του δικομματισμού (;) και οι «εκλογές σεισμός» του 2012**

**Τα κόμματα στις εκλογές του 2009.** Το κομματικό σύστημα της Ελλάδας, όπως είχε ξεκινήσει να διαμορφώνεται το 1977, περιλάμβανε δύο κόμματα εξουσίας, τη Νέα Δημοκρατία και το ΠΑΣΟΚ. Ο δικομματισμός που οριστικοποιήθηκε το 1981 με την άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία για πρώτη φορά διατηρήθηκε για πολλές δεκαετίες στην Ελλάδα και δεν έδειχνε σημάδια κατάρρευσης, ακόμα και μετά το 2008, αφού στις εκλογές του 2009 συγκέντρωναν αθροιστικά το 77,39%. Ωστόσο, ήδη από τη δεκαετία του 1990 υπήρχαν ορισμένα σημάδια της επικείμενης κατάρρευσης, όπως η πτώση των ποσοστών εμπιστοσύνης στους πολιτικούς θεσμούς, αλλά και η εξασθένηση των κομματικών ταυτίσεων (Βούλγαρης & Νικολακόπουλος, 2014)

Το επιχείρημα της μη κατάρρευσης στηρίζεται, ωστόσο, και από άλλα στοιχεία, όπως τη διείσδυση των δύο κομμάτων στους χώρους οργάνωσης της εργασίας, των μικρομεσαίων επιχειρήσεων και των σωματείων, με ισχυρή εκπροσώπηση των συνδικαλιστικών τους παρατάξεων, με την πελατειακή σχέση που ανέπτυξαν με τους ψηφοφόρους τους, είτε σε επίπεδο χαμηλής, είτε υψηλής πελατειακότητας (από διορισμούς στον δημόσιο τομέα μέχρι απευθείας αναθέσεις έργων σε φίλιες εταιρίες) (Βούλγαρης, Η μεταπολιτευτική Ελλάδα 1974 - 2009, 2013). Ακόμη, τα δύο κόμματα πλέον εναλλάσσονταν ομαλά στην εξουσία και έτσι είχε σταθεροποιηθεί το δημοκρατικό πολίτευμα, με όρους ολοκλήρωσης του εκδημοκρατισμού (Τζωρτζής, 2015), κάτι που στην Ελλάδα του 20<sup>ου</sup> αιώνα δεν ήταν σύνηθες (Αλιβιζάτος, 1983, Νικολακόπουλος, 2013). Ακόμη, ΠΑΣΟΚ και ΝΔ είχαν ξεκινήσει με εντελώς διαφορετικά προγράμματα για την ανάπτυξη, τις διεθνείς σχέσεις και την οικονομία της Ελλάδας στις αρχές της Μεταπολίτευσης. Ωστόσο, λόγω της μακροχρόνιας παραμονής του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία και την ανάγκη διαχείρισης του κράτους, το κόμμα δεν προχώρησε στις ριζοσπαστικές αλλαγές που είχαν εξαγγελθεί στα μέσα της δεκαετίας του 1970. Έτσι, σταδιακά άρχισε να συγκλίνει με τη Νέα Δημοκρατία σε πολλά ζητήματα, όπως στην κοινή οπτική της ευρωπαϊκής πορείας της χώρας στην Ε.Ε,

στην ανάπτυξη μεγάλων επιχειρήσεων (όπως των τουριστικών), στην ένταξη και παραμονή της χώρας στο NATO (Spourdalakis & Tassis, 2006). Αυτό ήταν κάτι φανερό και στον πολιτικό λόγο των ηγετών των δύο κομμάτων, ιδιαίτερα αυτών που διαδέχτηκαν τους ιδρυτές τους. Πιο συγκεκριμένα, ο Κώστας Σημίτης και ο Κώστας Καραμανλής ρητορικά επιχειρούσαν να προσεγγίσουν το κέντρο, μέσα από το αφήγημα του «εκσυγχρονισμού» το ΠΑΣΟΚ με την τοποθέτηση στον «μεσαίο χώρο» η Νέα Δημοκρατία (Καραγιάννης, 2017). Με τον τρόπο αυτό, οι διαφορές των δύο κομμάτων άρχισαν να εντοπίζονται κυρίως σε τεχνοκρατικά ζητήματα διαχείρισης της οικονομίας, όπως την αύξηση/μείωση του ελλείμματος του δημοσίου χρέους, ενώ συνέκλιναν ακόμα και σε αμφιλεγόμενα ζητήματα, όπως την αναθεώρηση του άρθρου 16 το 2006 (η οποία τελικά δεν υλοποιήθηκε λόγω της αλλαγής της στάσης του ΠΑΣΟΚ).

Με τις βουλευτικές εκλογές του 2009 σχηματίστηκε αυτοδύναμη κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ, μετά τη νίκη του στις εκλογές, με ποσοστό 43,92%, έναντι 33,47% της Νέας Δημοκρατίας. Παρότι ο δικομματισμός διατηρείται σε υψηλά επίπεδα, κάνουν την εμφάνισή τους και εκλέγονται βουλευτές από μικρότερα κόμματα. Πέραν του ΚΚΕ, το οποίο βρίσκεται σταθερά στη Βουλή από τις αρχές της Μεταπολίτευσης, τα δύο άλλα κόμματα εκπροσωπούσαν 2 πολιτικούς χώρους που είχαν πάντοτε ασταθή παρουσία στο ελληνικό κοινοβούλιο (Vasilopoulou & Halikiopoulou, 2014).

Ο ΣΥΡΙΖΑ εκπροσωπούσε την ριζοσπαστική/ανανεωτική αριστερά, η οποία δεν μπορούσε πάντοτε να εκλέξει βουλευτές (Vasilopoulou & Halikiopoulou, 2014). Αν και είχε δείξει σημάδια σταθερής κοινοβουλευτικής αντιπροσώπευσης από τη δεκαετία του 1990 και μετά, κινούνταν πάντοτε σε χαμηλά ποσοστά, με μικρή δύναμη εδρών, ενώ ο ΣΥΡΙΖΑ δεν αποτελούσε το μοναδικό κόμμα στην ιστορία της αριστεράς. Παρά τη μικρή κοινοβουλευτική του δυναμική, είχε καταφέρει να παίξει σημαντικό ρόλο στις περισσότερες από τις μεγάλες κινητοποιήσεις που αναφέρθηκαν παραπάνω στη δεκαετία του 2000 (ενάντια στην παγκοσμιοποίηση, μετά τη δολοφονία Γρηγορόπουλου) έχοντας έτσι συνδεθεί πέραν με τους χαμηλόμισθους εργαζόμενους του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα και με τη νεολαία (Παπαδάτος-Αναγνωστόπουλος, 2018).

Από την άλλη πλευρά, το ΛΑΟΣ του Γιώργου Καρατζαφέρη αποτελούσε ένα κόμμα της Άκρας Δεξιάς, το οποίο κατάφερε το 2007 να εισέλθει στο κοινοβούλιο, μετά από χρόνια απουσίας βουλευτών δεξιότερα της καθεστηκυίας Δεξιάς (Γεωργιάδου, Ψηφίζοντας την άκρα Δεξιά: η εκλογική επιλογή του ΛΑ.Ο.Σ, 2015). Ως

κόμμα στηρίχθηκε όχι τόσο στα μέλη του, όπως θα δούμε ότι έκανε αργότερα η Χρυσή Αυγή, αλλά στον αρχηγό του και στην επιρροή που ασκούσε. Το ΛΑΟΣ δημιουργήθηκε από τον Καρατζαφέρη μετά την διαγραφή του από τη Νέα Δημοκρατία το 2000, λόγω των διαφωνιών που είχε με τον Καραμανλή σχετικά με τη στάση του σε ορισμένα ζητήματα. Όπως προαναφέρθηκε, ο Καραμανλής επιδίωκε να προσεγγίσει τον «μεσαίο χώρο», ενώ ο Καρατζαφέρης ως πρώην φιλοβασιλικός και φιλοχουντικός, είχε ακροδεξιές εξάρσεις, καλώντας σε συνεργασία με τη Νέα Δημοκρατία, μέχρι και την άγνωστη τη δεκαετία του 1990, Χρυσή Αυγή. Η ρητορική αυτή δεν εκφραζόταν σε κάποιο από τα μεγάλα συστημικά μέσα, αλλά στο κανάλι του Καρατζαφέρη, ΤΗΛΕΑΣΤΥ, στο οποίο είχε πολλές εκπομπές πολιτικού περιεχομένου, με καλεσμένους σημαντικές προσωπικότητες του ακροδεξιού χώρου, όπως τον Κώστα Πλεύρη. Ο Καραμανλής γνώριζε για τη στάση του Καρατζαφέρη, αλλά δεν μπόρεσε να ανεχθεί την επίθεση στον τότε εκπρόσωπο τύπου του κόμματος, Άρη Σπηλιωτόπουλο με αποτέλεσμα να τον διαγράψει από τη Νέα Δημοκρατία (Ψαρράς, Το κρυφό χέρι του Καρατζαφέρη, 2010). Το ΛΑΟΣ ψηφίστηκε από πολλαπλές κοινωνικές ομάδες, ιδιαίτερα τους επαγγελματιοβιοτέχνες, τους αυτοαπασχολούμενους και τους μισθωτούς του ιδιωτικού τομέα, κυρίως μεσαίας και ανώτερης εκπαίδευσης, με χαρακτηριστικό στοιχείο στις εκλογές του 2007 την οικονομική ανασφάλεια, την οποία ένιωθαν οι ψηφοφόροι του. (Γεωργιάδου, 2015).

**Μετά τις εκλογές του 2009.** Αφού εξελέγη η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ, αντιμετώπισε άμεσα καίρια ζητήματα, ειδικά στον τομέα της οικονομίας. Το δημόσιο χρέος της χώρας είχε φτάσει σε πολύ υψηλά επίπεδα και η Ελλάδα δεν λάμβανε την εμπιστοσύνη των οίκων αξιολόγησης, αναφορικά με την ικανότητα αποπληρωμής των δανείων της. Έτσι, ο Γιώργος Παπανδρέου ανακοίνωσε από το Καστελόριζο την είσοδο της Ελλάδας στην εποχή των «μνημονίων», των συμφωνιών δηλαδή του ελληνικού κράτους με 3 θεσμούς που ονομάστηκαν «Τρόικα» (ΔΝΤ, ΕΚΤ, Ευρωπαϊκή Επιτροπή). Τα μνημόνια περιλάμβαναν σκληρά μέτρα λιτότητας όπως, πάγωμα μισθών, απολύσεις στον δημόσιο τομέα, περικοπές κοινωνικών δαπανών σε υγεία και παιδεία, μεταρρύθμιση του ασφαλιστικού για αύξηση του ορίου συνταξιοδότησης κ.ά (Vasilopoulou & Halikiopoulou, 2014). Η κυβέρνηση Παπανδρέου, παρά το ότι ήταν αυτοδύναμη, είχε έντονες τριβές και διαφωνίες στο εσωτερικό της, τόσο λόγω των μέτρων που ελήφθησαν, όσο και από την απόφαση του Γιώργου Παπανδρέου να προχωρήσει σε διενέργεια δημοψηφίσματος. Έτσι, προτάθηκε η λύση της κυβέρνησης συνεργασίας με τη Νέα Δημοκρατία, με πρωθυπουργό κοινής αποδοχής, τον Λουκά Παπαδήμο. Ενώ τα

δύο μεγάλα κόμματα σχημάτιζαν κυβέρνηση με τους βουλευτές που είχαν, κλήθηκε και το ΛΑΟΣ να αναλάβει ορισμένες θέσεις σε υπουργεία (Ψαρράς, Το κρυφό χέρι του Καρατζαφέρη, 2010). Η συμμετοχή ενός ακροδεξιού κόμματος για πρώτη φορά σε κυβέρνηση έδωσε τη δυνατότητα νομιμοποίησης της Άκρας Δεξιάς στη συνείδηση του κόσμου και αποδοχής της ως πιθανού κυβερνητικού εταίρου στο μέλλον (Χριστόπουλος, 2013). Η κυβέρνηση Παπαδήμου ήταν αρκετά βραχύβια, καθώς σχηματίστηκε τον Νοέμβριο του 2011 και προκηρύχθηκαν νέες εκλογές για τον Μάιο του 2012.

**Οι εκλογές σεισμός του 2012.** Οι νέες εκλογές έγιναν σε ένα πολύ συγκρουσιακό κλίμα. Ήδη από την ανακοίνωση του πρώτου μνημονίου ξεκίνησαν συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας από πολίτες, μικρότερα κόμματα και οργανώσεις, σωματεία αλληλεγγύης σε όλες τις πόλεις της Ελλάδας. Με αυτόν τον τρόπο, εκδηλώθηκε το Κίνημα των Αγανακτισμένων, το οποίο ανέδειξε αρκετές νέες δυνάμεις στο πολιτικό προσκήνιο, καθώς ο κόσμος των πλατειών, διαχωριζόταν πλήρως ή σε μεγάλο βαθμό από τα έως τότε κυρίαρχα κόμματα (Γεωργιάδου & Καφέ, 2018). Με το δεδομένο αυτό, από την πλευρά της Αριστεράς, ο ΣΥΡΙΖΑ ήταν το κόμμα που κατάφερε να έρθει πιο κοντά με τους αγανακτισμένους πολίτες, να ακούσει τα αιτήματά τους και να διεκδικήσει ένα καλύτερο αποτέλεσμα στις εκλογές. Από την πλευρά της Άκρας Δεξιάς, τη θέση του πλέον κυβερνητικού ΛΑΟΣ, το οποίο ενέκρινε μέτρα λιτότητας, πήρε η Χρυσή Αυγή, ένα νεοναζιστικό κόμμα, το οποίο πήρε μέρος σε διαμαρτυρίες κατά τη διάρκεια εκδήλωσης του Κινήματος. Ως κόμμα, θεωρούσε ότι η οικονομία έπρεπε να προσανατολίζεται στην αυτάρκεια και την παραγωγή για εσωτερική κατανάλωση. Υπό αυτό το σκεπτικό, διοργάνωνε συσσίτια με παροχή τροφής και ειδών πρώτης ανάγκης μόνο για Έλληνες (Χαλκιοπούλου & Βασιλοπούλου, 2015). Η «αγάπη» αυτή για την Ελλάδα συνοδευόταν με πολλαπλές πράξεις βίας εναντίον μεταναστών, προσφύγων, αριστερών, αναρχικών και όποιας άλλης κοινωνικής ομάδας δεν ταυτιζόταν με το ακροδεξιό αφήγημα της Χρυσής Αυγής. Η δράση της Χρυσής Αυγής ξεκίνησε από την Αθήνα, ιδιαίτερα το κέντρο της, όπου εκεί σημείωσε την πρώτη της επιτυχία στις δημοτικές εκλογές του 2010, αφού με ποσοστό 5,26% ο Νίκος Μιχαλολιάκος, ιδρυτής και αρχηγός του κόμματος εξελέγη σύμβουλος στον Δήμο Αθηναίων. Έτσι, με μεγάλη συγκέντρωση δύναμης στην περιοχή των Πατησίων, ειδικά στον Αγίο Παντελεήμονα, όπου διέμεναν πολλοί μετανάστες και πρόσφυγες, επέτρεψε στη Χρυσή Αυγή να πραγματοποιεί συχνές επιθέσεις, προσπαθώντας παράλληλα να κινητοποιήσουν σε

τέτοιες πράξεις κατοίκους της περιοχής (Georgiadou, Dinas, Konstantinidis, & Rori, 2013).

Υπό αυτές τις προϋποθέσεις, οι εκλογές του Μαΐου 2012 ανέδειξαν ένα πρωτόγνωρο αποτέλεσμα για τα ελληνικά δεδομένα. Η νέα Βουλή περιλάμβανε επτά κόμματα και κανένα εξ αυτών δεν μπορούσε να σχηματίσει κυβερνητική πλειοψηφία, κάτι που είχε ξανασυμβεί και στο παρελθόν (1989), αλλά με διαφορετικό εκλογικό σύστημα. Ωστόσο, το σημαντικότερο σε αυτές τις εκλογές ήταν ότι τα δύο μεγαλύτερα κόμματα, ΠΑΣΟΚ και ΝΔ, λαμβάνοντας αθροιστικά το 32,03%, κημαίνει ότι είχαν πτώση άνω του 50% του συνολικού τους ποσοστού, σε σχέση με τις αμέσως προηγούμενες εκλογές του 2009. Ως αποτέλεσμα, τα ποσοστά τους δεν αρκούσαν για τον σχηματισμό κυβέρνησης συνεργασίας και αναγκαστικά θα διεξάγονταν νέες εκλογές. Τέλος, άλλα δύο καίρια σημεία των εκλογών αυτών είναι η ανάδειξη του ΣΥΡΙΖΑ σε αξιωματική αντιπολίτευση, αφήνοντας το ΠΑΣΟΚ στην 3<sup>η</sup> θέση, ενώ η Χρυσή Αυγή εισήλθε στο κοινοβούλιο με ποσοστό 6,97%, εκλέγοντας 21 βουλευτές (Αποτελέσματα εκλογών Μαΐου 2012, Υπ. Εσωτερικών).

Στις εκλογές που ακολούθησαν σχεδόν άμεσα, τον Ιούνιο του 2012, έφεραν τη Νέα Δημοκρατία στην 1<sup>η</sup> θέση με ποσοστό 29,66% και έτσι είχε τη δυνατότητα σχηματισμού κυβέρνησης με το 3<sup>ο</sup> και πάλι ΠΑΣΟΚ (12,28%) και τη ΔΗΜΑΡ (6,25%), ένα κόμμα που προέκυψε ως διάσπαση του ΣΥΡΙΖΑ και είχε περισσότερο φιλοευρωπαϊκή στάση, προκρίνοντας την επαναδιαπραγμάτευση του μνημονίου και όχι τη συνολική αντίθεση σε αυτό. Επίσης, η Χρυσή Αυγή διατήρησε τα ποσοστά της, με μικρή μείωση (-0,05%) και πλέον είχε βήμα στο κοινοβούλιο για να εκφράσει τις ξενοφοβικές και ρατσιστικές της θέσεις. Επίσης, επωφελούνταν από την βουλευτική ασυλία και την κρατική χρηματοδότηση για να μπορεί να οργανώνει αποτελεσματικότερα τις όποιες ενέργειες της (Αποτελέσματα εκλογών Ιουνίου 2012, Υπ. Εσωτερικών).

**Μετά τον εκλογικό σεισμό.** Μετά την ανάδειξη της κυβέρνησης Σαμαρά το 2012, εφαρμόστηκαν μέτρα που είχαν υπογραφεί από την προηγούμενη κυβέρνηση Παπαδήμου, με την υγεία και την παιδεία να πλήττονται, την ανεργία να αυξάνεται και τους νέους να συνεχίζουν να μεταναστεύουν εκτός Ελλάδας (Vasilopoulou & Halikiopoulou, 2014). Παράλληλα, κυβερνήσεις που λαμβάνουν αντιδημοφιλή μέτρα, προσπαθούν να διατηρήσουν το εκλογικό τους ακροατήριο. Στην προκειμένη περίπτωση, για να διατηρηθεί το συντηρητικό ακροατήριο της ΝΔ, ο Σαμαράς θα πραγματοποιήσει «επιχειρήσεις-σκούπα» για τον έλεγχο των παράτυπων μεταναστών

(Human Rights Watch, 2013), επιδεικνύοντας με αυτόν τον τρόπο τη διατήρηση του ισχυρού χαρακτήρα του κράτους (έστω μόνο σε κατασταλτικό επίπεδο). Είχε προηγηθεί τον Απρίλιο του 2012, η υπόθεση της διαπόμευσης των οροθετικών γυναικών, όπου δημοσιεύτηκαν στοιχεία 11 γυναικών που συνελήφθησαν αυθαίρετα μέσω της επαναφοράς μίας μεταξικής υγειονομικής διάταξης για ηθελημένη μετάδοση του ιού.

Στο τεταμένο αυτό κλίμα και με τη χώρα να μην μπορεί να ανακάμψει από το πρώτο σοκ της οικονομικής κρίσης, η Χρυσή Αυγή συνεχίζει τις επιθέσεις της, οι οποίες είναι όλο και περισσότερο οργανωμένες. Συντονίζονται από τον αρχηγό του κόμματος, Νίκο Μιχαολιάκο, από τον οποίο εγκρίνεται οποιαδήποτε ενέργεια της οργάνωσης, στα πλαίσια της αρχής του αρχηγού (Führerprinzip) (Ψαρράς, 2012). Στο σημείο, στο οποίο οι επιθέσεις της Χρυσής Αυγής γίνονται πλέον δολοφονικές είναι η 17<sup>η</sup> Ιανουαρίου 2013, όταν δύο μέλη της σκοτώνουν τον Σαχζάτ Λουκμάν, εργάτη πακιστανικής καταγωγής που διέμενε στα Πετράλωνα (Χαλικοπούλου & Βασιλοπούλου, 2015). Ωστόσο, η δολοφονία, η οποία ενεργοποίησε τα αντανεκλαστικά της ελληνικής κοινωνίας ήταν αυτή του Παύλου Φύσσα, αντίφασίστα μουσικού, στις 18 Σεπτεμβρίου 2013. Στη συνέχεια, ξεκίνησε η διαδικασία σύστασης καταγγελίας για εγκληματική οργάνωση ενάντια στη Χρυσή Αυγή, η οποία έμελλε να τελεσιδικήσει αρκετά χρόνια αργότερα (2020).

Επίσης, μέσα στην περίοδο 2012-2015, ο ΣΥΡΙΖΑ προετοιμάζεται ουσιαστικά για να αναλάβει τη διακυβέρνηση στις επόμενες εκλογές, καθώς μετατρέπεται από κόμμα συνιστωσών σε ενιαίο κόμμα, ενώ δέχεται στις τάξεις του και πρώην πολιτικούς του ΠΑΣΟΚ. Το 2014 παρουσιάζει το λεγόμενο «Πρόγραμμα της Θεσσαλονίκης» στη ΔΕΘ και στη συνέχεια, μετά τις εκλογές του Ιανουαρίου του 2015, σχηματίζει κυβέρνηση συνεργασίας με τους ΑΝΕΛ, ένα λαϊκιστικό ριζοσπαστικό δεξιό κόμμα. Κλείνοντας, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η περίοδος αυτή σημαδεύεται από σημαντικά πολιτικά γεγονότα, όπως τον εκλογικό σεισμό του Μαΐου-Ιουνίου του 2012, την εκλογή της Χρυσής Αυγής στο κοινοβούλιο και τέλος την ανάληψη της διακυβέρνησης από τον ΣΥΡΙΖΑ. Με την Ελλάδα να βρίσκεται στην καρδιά της οικονομικής κρίσης, το πολιτικό κλίμα να είναι έντονα συγκρουσιακό γύρω από την αναζήτηση της εξόδου της χώρας από τη λιτότητα, η Χρυσή Αυγή εκμεταλλεύτηκε την ανασφάλεια και τον φόβο της κοινωνίας, για στοχεύσει τους Εχθρούς της (με την έννοια του Καρλ Σμιτ) και να τους κατηγορήσει την κατάσταση της χώρας και του κράτους. Στη συνέχεια, θα παρατηρήσουμε πως εκδήλωσε αυτή την επιθετικότητα

απέναντι σε μια συγκεκριμένη ομάδα και ιδεολογία, τους κομμουνιστές, τι σχήματα του παρελθόντος αναπαρήγαγε στον πολιτικό της λόγο και σε ποια πολιτική συγκυρία χρησιμοποίησε τον αντικομμουνισμό.

### **Μεθοδολογία**

Η παρούσα έρευνα εξετάζει τον αντικομμουνισμό στον πολιτικό λόγο της Χρυσής Αυγής μέσα από μια περιγραφική–ποιοτική ανάλυση περιεχομένου, σύμφωνα με τις αρχές που παρουσιάζονται στη σχετική βιβλιογραφία (Krippendorff, 2013· Mayring, 2014· Schreier, 2012· Neuendorf, 2017). Η μέθοδος αυτή επιτρέπει τη συστηματική ερμηνεία κειμενικού υλικού με στόχο τον εντοπισμό νοηματικών μοτίβων, αφηγηματικών σχημάτων και ιδεολογικών αναφορών.

Στο πλαίσιο της ποιοτικής προσέγγισης, η ανάλυση επικεντρώνεται όχι στην ποσοτικοποίηση των δεδομένων, αλλά στη νοηματοδότηση του λόγου (meaning-making), όπως προτείνουν οι Mayring (2014) και Schreier (2012). Η έμφαση δίνεται στον τρόπο με τον οποίο ο πολιτικός λόγος κατασκευάζει εχθρικές ταυτότητες, αξιοποιεί ιστορικά γεγονότα και αναπαράγει ιδεολογικές σταθερές.

Το ερευνητικό υλικό περιλαμβάνει άρθρα από την ιστοσελίδα της Χρυσής Αυγής, όπως ανακοινώσεις του κόμματος για την επικαιρότητα και επετειακά κείμενα. Η επιλογή των κειμένων έγινε με σκοπούμενη δειγματοληψία, ώστε να περιληφθούν κείμενα με σαφείς ή υπόρρητες αντικομμουνιστικές αναφορές, διαδικασία που συνάδει με ποιοτικές πρακτικές δειγματοληψίας στον χώρο των κοινωνικών επιστημών.

Η διαδικασία ανάλυσης βασίστηκε σε πολλαπλές και προσεκτικές αναγνώσεις του υλικού, όπως συστήνεται σε ποιοτικές προσεγγίσεις ανάλυσης περιεχομένου και λόγου (Krippendorff, 2013· Mayring, 2014· Schreier, 2012). Στόχος ήταν η αναγνώριση επαναλαμβανόμενων θεμάτων, εννοιολογικών μοτίβων και στρατηγικών λόγου. Κατά την ερμηνεία των κειμένων λαμβάνεται επίσης υπόψη το ευρύτερο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο, στοιχείο αναπόσπαστο της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου.

Η επιλογή της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου θεωρήθηκε κατάλληλη, καθώς επιτρέπει την ενδελεχή εξέταση του τρόπου με τον οποίο ο λόγος της Χρυσής Αυγής κατασκευάζει τον αντικομμουνισμό ως εργαλείο πολιτικής ταυτότητας, ιστορικής αφήγησης και κομματικής συσπείρωσης. Μέσω της εστίασης στα νοήματα, στις αναφορές και στις επανεμφανιζόμενες θεματικές, η μέθοδος αυτή αναδεικνύει τον

τρόπο με τον οποίο ο πολιτικός λόγος διαμορφώνει και ταυτόχρονα αντανακλά ευρύτερες ιδεολογικές στρατηγικές.

### **Ανάλυση του πολιτικού λόγου της Χρυσής Αυγής**

Εισαγωγικά, πρέπει να αναφερθεί ότι έχει γίνει συλλογή 94 άρθρων από την επίσημη ιστοσελίδα της Χρυσής Αυγής (<https://xrisiavgi.com/>), με αναζήτηση φράσεων όπως «κομμουνιστές» και «κομμουνισμός». Τα άρθρα αυτά αφορούν μία μεγάλη χρονική περίοδο, η οποία εκτείνεται από τον Δεκέμβριο του 2012 έως και τις αρχές Ιανουαρίου του 2015. Ο λόγος επιλογής αυτής της περιόδου είναι αφενός η εκλογή της Χρυσής Αυγής στο ελληνικό κοινοβούλιο στις εκλογές Μαΐου-Ιουνίου 2012, αφετέρου αποτελεί την περίοδο με την πιο έντονη δράση της, αφού συμπεριλαμβάνει δολοφονίες, πογκρόμ, ναζιστικές πορείες και εκδηλώσεις. Επίσης, επιλέχθηκε ο Δεκέμβριος του 2012, διότι από τότε εμφανίζονται διαθέσιμα άρθρα στην ιστοσελίδα του κόμματος και επιλέχθηκε ως τερματισμός της αναζήτησης οι αρχές Ιανουαρίου του 2015, οπότε και εκλέγεται η νέα κυβέρνηση του ΣΥΡΙΖΑ.

Πρέπει να επισημανθεί ότι η επίσημη ιστοσελίδα της Χρυσής Αυγής, όπως και τα καθημερινά άρθρα, απευθύνονται κυρίως στα μέλη και στελέχη της Χρυσής Αυγής προς πληροφόρηση, καθώς και σε κάθε φίλο/ενδιαφερόμενο για τα νέα του κόμματος. Αφορούν την επικαιρότητα και σχολιασμό γύρω από διάφορα ζητήματα (οικονομία, μεταναστευτικό κ.ά.), ενημερώσεις για τις επίσημες δράσεις του κόμματος (συμμετοχή-διοργάνωση πορειών, συμμετοχή σε ακροδεξιές εκδηλώσεις κλπ.), καθώς και άρθρα που γίνεται σχολιασμός γενικότερων, μεγάλων ζητημάτων (ιδεολογίες, παγκοσμιοποίηση κ.ά.).

Βάσει των άρθρων ανάλογα με το μήνα, τον οποίο γράφηκαν διαμορφώνεται το παρακάτω γράφημα, το οποίο απεικονίζει την διακύμανση της αντικομμουνιστικής έκφρασης της Χρυσής Αυγής.



Όπως παρατηρείται, ο μεγαλύτερος αριθμός άρθρων, με αντικομμουνιστικά στοιχεία, ανά μήνα, είναι 7 και εμφανίζονται σε τρεις περιπτώσεις: τον Φεβρουάριο του 2013, τον Σεπτέμβριο του 2013 και τον Αύγουστο του 2014. Στην πρώτη περίπτωση, τα περισσότερα άρθρα αφορούν περισσότερο επιθέσεις προς τα τότε δύο μεγαλύτερα κόμματα της Αριστεράς, τον ΣΥΡΙΖΑ και το ΚΚΕ, με την κατηγορία ότι είναι «συστημικά», αφού θεωρούν ότι καλύπτουν επιθετικές ενέργειες του αναρχικού χώρου ενάντια στα γραφεία της Χρυσής Αυγής και της ελληνικής αστυνομίας, αλλά και ότι ο ΣΥΡΙΖΑ λαμβάνει χρηματοδότηση από τον Τζορτζ Σόρος και έχει έρθει σε συμφωνία με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο για τη συνέχιση της εφαρμογής των μέτρων λιτότητας. Τον Σεπτέμβριο του 2013, από την άλλη, η αντικομμουνιστική ρητορεία αφορούσε πολλαπλές πτυχές: κείμενο μνήμης και πρόσκλησης στην εμφυλιοπολεμική εκδήλωση για την μάχη του Μελιγαλά, κείμενα ενάντια στο ΚΚΕ, αλλά και σε «κομμουνιστές» που ξυλοκόπησαν Πολωνό τουρίστα. Τέλος, τον Αύγουστο του 2014, τα κείμενα, στα οποία εκφράζεται αντικομμουνισμός αφορούν κυρίως ιστορικά γεγονότα, κυρίως τον εμφύλιο πόλεμο και τον ρόλο ιστορικών προσώπων, όπως ο Ιωάννης Μεταξάς.

Στα πλαίσια της διπλωματικής εργασίας, είναι αδύνατο να πραγματοποιηθεί ανάλυση λόγου σε όλο τον αριθμό των κειμένων. Έτσι, χρειάζεται να επιλεχθούν

δειγματοληπτικά 2 κείμενα. Το ένα εξ αυτών οφείλει να αφορά την επικαιρότητα, για να αναδειχθεί ο αντικομμουνισμός της Χρυσής Αυγής, με βάση τα σημερινά δεδομένα και τους σύγχρονους Εχθρούς της. Το δεύτερο κείμενο χρειάζεται να αφορά κάποιο ιστορικό ζήτημα, καθώς η συγκεκριμένη θεματολογία καταλαμβάνει ένα μεγάλο ποσοστό των αντικομμουνιστικών κειμένων.

### **ΣΥΡΙΖΑ, «αμερικανοκομμουνιστές» και Σόρος**

Το πρώτο κείμενο, το οποίο θα εξετάσουμε έχει τίτλο **«Ξένο περιοδικό ξεμπροστιάζει τον Σύριζα: Ο Σόρος χρηματοδότησε την περιοδεία Τσίπρα στις ΗΠΑ!»** και δημοσιεύτηκε στις 23 Φεβρουαρίου 2013. Αποτελεί άρθρο που δημοσιεύτηκε στην ιστοσελίδα της Χρυσής Αυγής, χωρίς να αναφέρεται ο συγγραφέας του.

Ο τίτλος του κειμένου παραπέμπει ήδη στο νόημα του κειμένου, καθώς με τη χρήση του ρήματος «ξεμπροστιάζει», υπονοείται ότι η χρηματοδότηση του Αλέξη Τσίπρα για την περιοδεία του από τον Τζορτζ Σόρος ήταν κάτι που ήθελε παραμείνει κρυφό. Ωστόσο, στη συνέχεια του κειμένου, δεν ονοματίζεται ο συγγραφέας/οι συγγραφείς του, παρά μόνο γίνεται αναφορά στο όνομα του περιοδικού (Wirtschaftswoche), το οποίο είναι γερμανικό, εβδομαδιαίας κυκλοφορίας και ασχολείται με ζητήματα οικονομίας. Το κείμενο «το οποίο υπογράφουν τρεις δημοσιογράφοι», χωρίς να ονοματίζονται ποτέ.

Στη συνέχεια, βάσει της στρατηγικής της ονομάτισης, παρατηρούνται τα εξής πρόσωπα: ο Αλέξης Τσίπρας, ο Τζόρτζ Σόρος, ο Γιάννης Μηλιός και η Ρένα Δούρου (ως οικονομικοί σύμβουλοι του Α. Τσίπρα). Ο Τσίπρας, χρησιμοποιώντας τη στρατηγική της κατηγορήσης (predication) θα αναφερθεί ως «leader of SYRIZA», εκφράζοντας μία ειρωνεία και με υπονοούμενο ότι έχει κρυφές σχέσεις με παράγοντες του εξωτερικού. Επίσης, θα αναφερθεί ως «αντικαπιταλιστής δημαγωγός» από τους «τρεις δημοσιογράφους», χαρακτηρισμό τον οποίο δεν αρνείται ο/η κειμενογράφος της Χρυσής Αυγής. Στη συνέχεια, ο Τζόρτζ Σόρος θα ονοματιστεί ως «γνωστός εβραϊοσιωνιστής διεθνής, κερδοσκόπος-τοκογλύφος», ως «σπόνσορας» (του Α. Τσίπρα), ενώ χαρακτηρίζεται από το κέρδος λόγω πονταρίσματος στην πτώση του ιαπωνικού νομίσματος (γιεν) («κέρδισε αμύθητα ποσοστά ποντάροντας στην πτώση του γιεν») και από το μίσος του για τη Γερμανία («θέλει να εκδικηθεί τη Γερμανία»). Η τελευταία κατηγορία τεκμηριώνεται από τους τρεις δημοσιογράφους λόγω «συνομιλίας με κάποιον μάνατζερ», χωρίς να αναφέρουν την πηγή τους.

Άρα, μέχρι στιγμής εξετάζεται ένα ανυπόγραφο άρθρο, το οποίο αναδημοσιεύει ένα άρθρο, με επίσης άγνωστους συντάκτες, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι think tank του Τ. Σόρος, INET, χρηματοδότησε την περιοδεία του Α. Τσίπρα και ότι ο Τ. Σόρος θέλει να εκδικηθεί τη Γερμανία, με πηγή μία συνομιλία, με έναν επίσης άγνωστο μάνατζερ. Ήδη έχει κλονιστεί η όποια αξιοπιστία των λεγόμενων των δημοσιογράφων του γερμανικού περιοδικού και της Χρυσής Αυγής που επέλεξε να αναδημοσιεύσει το κείμενο.

Περνώντας στην επιχειρηματολογία, διαβάζουμε από την εισαγωγή ότι το άρθρο κάνει μια συνταρακτική αποκάλυψη και στη συνέχεια εντός παρένθεσης «για όσους δεν είναι «μυημένοι» στα πολιτικά παρασκήνια, δηλαδή για το 99,9% του ελληνικού λαού». Η πρόταση αυτή αποσκοπεί στο να αναδείξει την ανώτερη θέση της Χρυσής Αυγής αναφορικά με την πληροφόρησή της και τον διαφωτιστικό της ρόλο ως προς την ενημέρωση του ελληνικού λαού, διαμορφώνοντας την πρώτη λογική πλάνη του κειμένου. Στη συνέχεια, ο Τ. Σόρος αναφέρεται ότι χρηματοδότησε την περιοδεία του Α. Τσίπρα στις ΗΠΑ προς «εξυπηρέτηση των συμφερόντων του – και γενικότερα των συμφερόντων των διεθνών τοκογλύφων». Η πρόταση αυτή παραπέμπει και σε μία εκ των πρώτων ενδείξεων του αντικομμουνισμού και αντισημιτισμού, καθώς η Χρυσή Αυγή θεωρεί ότι ένα αριστερό κόμμα, το οποίο είναι ενάντια ή επιθυμεί να μεταρρυθμίσει τον καπιταλισμό, στηρίζεται και χρηματοδοτείται από έναν Εβραίο καπιταλιστή. Παρατηρούμε μία σύνδεση με ένα παλαιότερο σχήμα του λόγου, τον εβραϊομπολσεβικισμό, ο οποίος θεωρούσε ότι ο κομμουνισμός αποτελεί κατασκεύασμα των Εβραίων ή ότι οι κομμουνιστές συνεργάζονται με τους Εβραίους για την ολοκλήρωση μίας «παγκόσμιας συνομοσίας» ή μυστικών σχεδίων και σκοπών. Αυτό είναι κάτι που μπορεί να παρατηρηθεί και σε άλλα κείμενα της Χρυσής Αυγής, όπως σε αυτό, στο οποίο αναφέρεται στην ίδρυση και τα πρώτα χρόνια δράσης του ΚΚΕ, το οποίο είχε στις τάξεις του επιφανή στελέχη της εβραϊκής κοινότητας της Θεσσαλονίκης (δημοσιευμένο στις 20/11/2013 και στις 16/11/2014, από τον ίδιο συντάκτη). Με αυτόν τον τρόπο γίνεται φανερή μία διακειμενικότητα στον λόγο της Χρυσής Αυγής, η οποία θεωρεί ότι η Αριστερά εν γένει συνεργάζεται ή έχει ως μέλη Εβραίους, οι οποίοι αποτελούν έναν εκ των μεγαλύτερων Εχθρών για το νεοναζιστικό κόμμα. Ακόμη, η συγκεκριμένη σύνδεση Αριστεράς και Εβραίων μάς υπενθυμίζει την αντικομμουνιστική και αντισημιτική, εθνικιστική οργάνωση «Εθνική Ένωση η Ελλάς», η οποία δραστηριοποιήθηκε κυρίως στη Θεσσαλονίκη, όπου το 1931

πραγματοποίησε πογκρόμ στην εβραϊκή συνοικία και ήρθε σε σύγκρουση πολλές φορές με μέλη και στελέχη του ΚΚΕ.

Στη συνέχεια του κειμένου, ο/η κειμενογράφος της Χρυσής Αυγής υποστηρίζει ότι δικαιώθηκε η πολιτική στάση του κόμματος απέναντι στον ΣΥΡΙΖΑ, τα στελέχη του οποίου ονομάζουν «αμερικανοκομμουνιστές». Είναι μία έκφραση που η Χρυσή Αυγή έχει χρησιμοποιήσει και σε άλλα κείμενα της, όπως στις 27 Ιανουαρίου 2013, με τίτλο «Οι αμερικανοκομμουνιστές του ΣΥΡΙΖΑ – Ούτε ο Ομπάμα δεν θα έγραφε έτσι για τον εαυτό του». Ο χαρακτηρισμός αυτός χρησιμοποιείται στο πλαίσιο του κομματικού ανταγωνισμού την περίοδο εκείνη, καθώς τα δύο κόμματα θεωρούνταν αντισυστημικά και ότι θα μπορούσαν να κλονίσουν το δίπολο ΠΑΣΟΚ-ΝΔ και η Χρυσή Αυγή προσπαθούσε να παρουσιάσει τον ΣΥΡΙΖΑ ως ένα κόμμα, το οποίο δεν αντιστέκεται στους διεθνείς θεσμούς, αλλά έχει αγαστή συνεργασία μαζί τους. Με τον τρόπο αυτό, το κόμμα αυτοπαρουσιάζεται ως το μοναδικό αντισυστημικό και κατάλληλο για την επιλογή των ψηφοφόρων. Τον χαρακτηρισμό αυτόν έρχεται να συμπληρώσει μία εικόνα, η οποία έχει υποστεί επεξεργασία και εμφανίζεται στην αρχή του άρθρου. Σε αυτήν απεικονίζεται το άγαλμα της Ελευθερίας, με το πρόσωπο του Αλέξη Τσίπρα, θέλοντας να κατηγορήσει τον πρόεδρο του ΣΥΡΙΖΑ ως φιλοαμερικάνο και να γελοιοποιήσει την εικόνα του.

Καταληκτικά, εντοπίζεται ο τόπος της κομμουνιστικής απειλής, ο οποίος όμως δεν συσχετίζει την Αριστερά με τη Σοβιετική Ένωση, η οποία πλέον δεν υπάρχει, αλλά με τις ΗΠΑ. Μέσω της συνωμοσιολογίας περί χειραγώγησης των πολιτικών αποφάσεων του ΣΥΡΙΖΑ από ξένα κέντρα, όπως οι ΗΠΑ, η Χρυσή Αυγή αυτοπαρουσιάζεται ως το κόμμα, το οποίο θα «γλυτώσει» τον ελληνικό λαό από μία αριστερή κυβέρνηση, της οποίας οι αποφάσεις υπαγορεύονται από το εξωτερικό. Έτσι, η Χρυσή Αυγή θέλει να αναδειχθεί ως το μόνο κόμμα, το οποίο εξυπηρετεί τα εθνικά συμφέροντα και δρα υπέρ των Ελλήνων.

### **Μελιγαλάς, Εμφύλιος και μνήμη**

Το δεύτερο κείμενο, το οποίο θα αναλυθεί έχει ως τίτλο «**Μελιγαλάς 1944 – 70 χρόνια μετά την θηριωδία των συμμοριτών: ΔΕΝ ΞΕΧΝΟΥΜΕ!**» και δημοσιεύτηκε στην ιστοσελίδα της Χρυσής Αυγής, στις 21 Σεπτεμβρίου 2014. Έχει ως συντάκτρια την Ελένη Ευαγγ. Κλαπανάρα από την Τ.Ο (Τοπική Οργάνωση) Χρυσής Αυγής στα Τρίκαλα.

Από τον τίτλο του κειμένου, ήδη μέσω της στρατηγικής της ονομάτισης, θα παρατηρηθεί η αναφορά «ΔΕΝ ΞΕΧΝΟΥΜΕ!» με κεφαλαία και έντονη γραμματοσειρά, κάτι που επιθυμεί να αναδείξει το συλλογικό χαρακτήρα της μνήμης, αλλά τους υποστηρικτές και μέλη της Χρυσής Αυγής ως συνέχεια όσων δολοφονήθηκαν στον Μελιγαλά, κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου Πολέμου. Επίσης, μέσω της στρατηγικής της κοινωνικής προβληματοποίησης και πιο συγκεκριμένα της εγκληματοποίησης (Reisigl & Wodak, 2001), γίνεται αναφορά σε «συμμορίτες», όρος γνωστός στη δεξιά-ακροδεξιά ρητορική σχετικά με την αναφορά στους κομμουνιστές. Μάλιστα, συχνά ο εμφύλιος πόλεμος χαρακτηρίζεται «συμμοριτοπόλεμος» για να καταδειχθεί η ευθύνη των κομμουνιστών-«συμμοριτών» ως υπαίτιοι του (Μπουκάλα, 2023).

Στη συνέχεια, οι κομμουνιστές αναφέρονται και ως «σλαβομπολσεβίκοι», για να αναδειχθεί ο χαρακτήρας της συνεργασίας των Ελλήνων κομμουνιστών με ομοϊδεάτες τους από τα Βαλκάνια και τη Ρωσία, αλλά και για να επισημανθεί ότι η συγκεκριμένη ιδεολογική ομάδα ως Εχθρός της Άκρας Δεξιάς ήταν όχι μόνο εκτός κράτους, αλλά και εκτός έθνους. Ο αποκλεισμός τους από το ελληνικό έθνος διαφαίνεται στην αμέσως επόμενη έκφραση, αφού πέρα από «κτήνη», χαρακτηρίζονται και ως:

*«ξενокίνητοι και προδοτικοί μπήκαν στην Πατρίδα μας να σφάζουν, να βιάσουν, να ρημάζουν τα νοικοκυριά μας και να πιούν το αίμα του Λαού μας, για να αποδείξουν άλλη μια φορά την κτηνώδη ψυχή που τους πλάθει η κομμουνιστική «εκπαιδευτική» διαδικασία των σχολών της Μόσχας.»*

Οι προτάσεις αυτές χαρακτηρίζουν τόσο τον ακροδεξιό, όσο και τον συντηρητικό αντικομμουνισμό εκείνης της εποχής, αφού πολλές προσωπικότητες του Λαϊκού Κόμματος, αλλά και του Κόμματος Φιλελευθέρων είχαν εκφράσει προπολεμικά τον φόβο τους σχετικά με τη συγκεκριμένη ιδεολογία (Παπαδημητρίου, 2006). Μάλιστα, με την ψήφιση του Ιδιωνύμου το 1929 οι κομμουνιστικές πράξεις (οι οποίες απέβλεπαν σε διατάραξη της κοινωνικής τάξης και ειρήνης) ήταν καταδικαστέες και μπορούσαν να οδηγήσουν ακόμη και σε εκτοπισμό (Παπαδημητρίου, 2006). Κατά τη διάρκεια τόσο της Κατοχής, όσο και του Εμφυλίου πολέμου, στελέχη από τα δύο αντίπαλα κόμματα κατείχαν σημαντικές θέσεις στις κατοχικές κυβερνήσεις και είχαν συμβάλει στη δημιουργία των Ταγμάτων Ασφαλείας, τα οποία συλλάμβαναν, βασάνιζαν και δολοφονούσαν μέλη του ΕΑΜ (Χαραλαμπίδης, 2023).

Στο πλαίσιο αυτής της διαλογικότητας, η Χρυσή Αυγή επιδιώκει, όχι μόνο να εκπαιδεύσει τα μέλη της σχετικά με τη δική της οπτική σχετικά με την ιστορία, αλλά και να αναδείξει τους σύγχρονους Εχθρούς της, οι οποίοι αποτελούν τους συνεχιστές των «συμμοριτών». Στη συνέχεια, του κειμένου, γίνεται και πάλι αναφορά σε «εγκλήματα», «αγριότητες των προδοτών του Έθνους», επαναλαμβάνοντας αρκετές φορές την οπτική των γεγονότων για να τονίσουν τα συναισθήματα του αναγνωστικού κοινού. Επίσης, εξιστορώντας τα γεγονότα, γίνεται προσπάθεια ηρωοποίησης του Νομάρχη Περρωτή, του Διοικητή της Χωροφυλακής, Φραγκουδάκη, του Υποδιοικητή Καή και του Εισαγγελέα Γαλανόπουλου, οι οποίοι «αρνήθηκαν την παράδοση της Καλαμάτας στους κομμουνιστές». Με αυτόν τον τρόπο, κατασκευάζονται μέσω του λόγου οι ήρωες του αντικομμουνισμού και δεν δίστασαν να αντισταθούν, δίνοντας το παράδειγμα στα σημερινά μέλη της οργάνωσης. Η συνέχεια της εξιστόρησης αναφέρει ότι το ΕΑΜ βασάνισε αυτούς τους ανθρώπους, τόσο πολύ που ήταν «τελείως παραμορφωμένοι από τα χτυπήματα». Μετά την περιγραφή των βασανιστηρίων, η συντάκτρια χαρακτηρίζει τους κομμουνιστές «υπάνθρωπους», αφού όσα έκαναν «δεν δύναται να τα φανταστεί ανθρώπινος νους». Έτσι, γίνεται το πέρασμα από το στάδιο της προδοσίας, του αποκλεισμού από το έθνος και της εγκληματικής συμπεριφοράς, στο στάδιο της απανθρωποποίησης του αντιπάλου. Με τον τρόπο αυτό, διχοτομείται το πολιτικό πεδίο και ορίζεται η διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στους «πατριώτες», «εθνικιστές» και «νομιμόφρονες» και στους «εγκληματίες κομμουνιστές», «συμμορίτες» και «προδότες». Ως αποτέλεσμα, ο αναγνώστης καλείται όχι απλά να καταδικάσει τα εγκλήματα, αλλά να θυμάται πάντοτε το σημείο που διαχωρίζει την ιδεολογική του καταγωγή από των σύγχρονων πολιτικών του αντιπάλων.

Με την ολοκλήρωση της εξιστόρησης για τα γεγονότα της Καλαμάτας, ακολουθεί η μάχη του Μελιγαλά. Εκεί η συντάκτρια του κειμένου αναφέρει πως:

*«4.500 γυναικόπαιδα, κνηγνημένα από την τρομοκρατία των μπολσεβίκων στα γύρω χωριά με τρομοκρατημένο το αθώο βλέμμα τους, παλεύουν να σβήσουν από τη μνήμη τους τις εικόνες φρίκης και εγκλήματος, αίμα και βίας που έζησαν όντας αθώοι παρατηρητές της δολοφονικής θηριωδίας των κομμουνιστών στα χωριά τους».*

Με την περιγραφή αυτή, επιθυμεί να αναδείξει τον εγκληματικό χαρακτήρα των κομμουνιστών, οι οποίοι δεν έλαβαν υπόψη τους ούτε τις γυναίκες και τα παιδιά, κατά τη διάρκεια των επιδρομών. Η συνέχεια αναφέρεται ακόμα πιο τραγικά:

«Ένα πηγάδι βάθους 16 μέτρων και πλάτους τεσσάρων μέτρων, ένα ημιτελές έργο προς ύδρευση του Μελιγαλά, ονομαζόμενο «Πηγάδα», μετατρέπεται σε τάφο υπερδισχιλίων εθνικοφρόνων, αλλά και μικρών παιδιών και γυναικών, όπως μαρτυρούν οι τάφοι».

Ο χαρακτηρισμός εθνικόφρονες αποτελεί στην προσπάθεια συλλογικοποίησης (Reisigl & Wodak, 2001) την κοινή ταυτότητα όσων δολοφονήθηκαν εκείνη την ημέρα και όσων μελών ή ομοϊδεατών της Χρυσής Αυγής θα διαβάσουν το κείμενο. Η κατασκευή της συλλογικής μνήμης διά του λόγου και ο τρόπος που αναπαρίστανται τα ιστορικά γεγονότα δομούν την πολιτική συνείδηση των μελών της Χρυσής Αυγής και διαμορφώνουν ένα αίσθημα συλλογικής ευθύνης απέναντι στους νεκρούς του παρελθόντος.

Η συνέχεια της αφήγησης των γεγονότων, όμως, είναι που αναδεικνύει τον νεοναζιστικό χαρακτήρα του κόμματος. Η συντάκτρια θεωρεί την «Πηγάδα» ως «μνημείο λεβεντιάς και μεγαλείου για ολόκληρη τη Φυλή!». Η λέξη «φυλή» αποτελεί χαρακτηριστικό της ναζιστικής ιδεολογίας, η οποία πέρα από το έθνος, έχει ως κριτήριο την φυλή, υπονοώντας τη θεωρία των Αρείων, την οποία υιοθέτησε και ο Χίτλερ, για να δικαιολογήσει τις σφαγές των Εβραίων και Ρομά κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Ακόμη, μια υπογραμμισμένη πρόταση του κειμένου αναφέρει ότι «οι δολοφόνοι είναι κομμουνιστές και βούλγαροι, πράκτορες του σλαυοκομμουνισμού και σφάζουν τα παιδιά της Ελλάδας, χωρίς κανένα ενδοιασμό, χωρίς καμία διάκριση.» Με τον τρόπο αυτό επισφραγίζεται η θεώρηση των ανταρτών του ΕΛΑΣ ως ξένων, εκτός έθνους, προδοτών και πρακτόρων των κομμουνιστικών καθεστώτων, οι οποίοι στράφηκαν ενάντια στην Ελλάδα.

Τέλος, η συντάκτρια θα δηλώσει την αγανάκτηση της για το σύγχρονο κράτος, το οποίο υμνεί τους «συμμορίτες» και θεωρεί «γιορτές μίσους» τις ετήσιες εκδηλώσεις στον Μελιγαλά εις μνήμην όσων δολοφονήθηκαν. Με αυτόν τον τρόπο, επιχειρείται η ανάδειξη της Χρυσής Αυγής ως του μόνου κόμματος που υπερασπίζεται σήμερα τους Έλληνες, έναντι όσων υμνούν τους «προδότες και εγκληματίες» του παρελθόντος. Συμπερασματικά, στο κείμενο αυτό, εντοπίζονται πολλαπλές λογικές πλάνες. Αρχικά, δεν υπάρχει κοινή αφετηρία, καθώς γενικότερα στην ιστοριογραφία δεν έχει ακόμα αποδοθεί ξεκάθαρα για το ποιοι ήταν οι υπαίτιοι για τη διεξαγωγή του εμφυλίου πολέμου και έχουν γραφτεί μονογραφίες και επιστημονικά άρθρα που υποστηρίζουν διαφορετικές απόψεις. Ως εκ τούτου, η μονόπλευρη υιοθέτηση της μίας πλευράς αποσκοπεί στην πολιτική εκμετάλλευση των γεγονότων για σημερινά πολιτικά οφέλη. Επίσης, πέραν ορισμένων ηγετικών στελεχών του ΕΑΜ και του ΚΚΕ (Βελουχιώτης,

Μπελογιάννης) η συντάκτρια δεν αναφέρει στο κείμενο ποιοι ήταν αυτοί οι Βούλγαροι μαχητές του ΕΑΜ που διέπραξαν τις «θηριωδίες». Τέλος, υποστηρίζεται ότι το κράτος υμνεί τους αντάρτες του ΕΑΜ ως ήρωες, κάτι το οποίο δεν ισχύει στην πραγματικότητα, αφού η αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης καθυστέρησε πολλά χρόνια μετά τον Εμφύλιο και πραγματοποιήθηκε μόλις το 1982, τιμώντας την ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοποτάμου από δύο συγκρουόμενες αντιστασιακές ομάδες, τον ΕΔΕΣ και το ΕΑΜ (Μπουκάλα, 2023). Η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ επεδίωξε με αυτόν τον τρόπο να αποκαταστήσει τη συλλογική μνήμη, τιμώντας το ΕΑΜ, κάτι που δεν είχε πραγματοποιηθεί κατά τη διάρκεια του μετεμφυλιακού κράτους, αλλά και κατά τη διάρκεια των μεταπολιτευτικών κυβερνήσεων της ΝΔ (1974-1980). Επίσης, η 12<sup>η</sup> Οκτωβρίου, ημέρα απελευθέρωσης της Αθήνας από τους Γερμανούς δεν εορτάζεται με τον ίδιο τρόπο που εορτάζεται η εθνική επέτειος της 28<sup>ης</sup> Οκτωβρίου. Άρα, το συγκεκριμένο επιχείρημα αποτελεί λογική πλάνη, καθώς ο ρόλος του ΕΑΜ αναγνωρίζεται από την πλευρά της Αριστεράς, αλλά στελέχη της Δεξιάς εξακολουθούν να κινούνται σε παρόμοια γραμμή με τη Χρυσή Αυγή. Ένα από τα πιο πρόσφατα παραδείγματα αποτελεί η ομιλία του πρώην βουλευτή της Νέας Δημοκρατίας, Κωνσταντίνου Μπογδάνου, ο οποίος αναφέρθηκε στον Γεώργιο Γρίβα, ο οποίος όριζε εχθρούς «τους Άγγλους, τους Τούρκους και τους κομμουνιστές».

### **Συμπεράσματα**

Καταληκτικά, η εργασία εξέτασε δύο από τα πολλά κείμενα, στα οποία εκφράζεται ο αντικομμουνιστικός λόγος της Χρυσής Αυγής. Ο κομμουνισμός αποτελεί έναν εξ αρχής πολιτικό Εχθρό, με την έννοια που προσδίδει στον όρο ο Καρλ Σμιτ, καθώς ήταν ο βασικός αντίπαλος του φασισμού κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Η κληρονομιά που άφησαν τα ολοκληρωτικά καθεστώτα εκείνης της περιόδου στα ύστερα ακροδεξιά κόμματα φαίνεται στο μίσος που έχει διατηρηθεί απέναντι στον κομμουνισμό, ακόμα και μετά την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης.

Ωστόσο, όπως παρατηρήθηκε, τα αντικομμουνιστικά επιχειρήματα δεν χρησιμοποιούνται απαραίτητα για την εκδήλωση του μίσους απέναντι στον Εχθρό, αλλά ενέχουν ορισμένες σκοπιμότητες. Μία εξ αυτών, την περίοδο της οικονομικής κρίσης, ήταν η αυτοπαρουσίαση της Χρυσής Αυγής ως του μόνου αντισυστημικού κόμματος, το οποίο δεν είναι διαλλακτικό, αλλά συγκρουσιακό με τα διεθνή και εθνικά κέντρα εξουσίας. Έτσι, η επίθεση στον ΣΥΡΙΖΑ, με την κατηγορία της

χρηματοδότησης από Εβραίο χρηματιστή επιχειρεί να τοποθετήσει την Χρυσή Αυγή σε θέση ηθικού και πολιτικού πλεονεκτήματος απέναντι σε ένα κόμμα, το οποίο αποτελούσε το μόνο κόμμα, το οποίο αναμενόταν ότι θα μπορούσε να σχηματίσει κυβέρνηση αντί της Νέας Δημοκρατίας ή του ΠΑΣΟΚ.

Το δεύτερο κείμενο αντανakλά την βαθιά αντικομμουνιστική προπαγάνδα που έχει επικρατήσει για τον Εμφύλιο Πόλεμο. Η μάχη του Μελιγαλά αποτελεί μία από τις πιο μελανές και αιματηρές σελίδες του Εμφυλίου, αλλά η μονοδιάστατη ανάγνωση της από τη Χρυσή Αυγή αποσκοπεί στην εκπαίδευση των μελών της, μονάχα στη συγκεκριμένη οπτική της ιστορίας, αφού με χαρακτηρισμούς όπως «εγκληματίες» και «συμμορίτες», είναι σα να αποκλείει από τα μέλη/φίλους του κόμματος να μελετήσουν την οπτική της άλλης πλευράς. Με αυτόν τον τρόπο, διατηρείται το εκλογικό της κοινό, το οποίο μαθαίνει ότι είναι ηθικά ανώτερη μόνο η δική τους ματιά για το κοινωνικοπολιτικό πεδίο.

Η διακειμενικότητα και διαλογικότητα του συγκεκριμένου θέματος επιτρέπει στον ερευνητή να μελετήσει την ανάπτυξη των επιχειρημάτων σχετικά με τον αντικομμουνισμό, γυρνώντας παράλληλα στο παρελθόν για την αναζήτηση κοινών μοτίβων και στρατηγικών λόγου. Ως εκ τούτου, θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί κειμενική ανάλυση σε πολύ μεγαλύτερο εύρος για την εύρεση ενός κοινού νήματος του αντικομμουνισμού στον πολιτικό λόγο της Ακροδεξιάς στην Ελλάδα.

### **Βιβλιογραφία**

- Backer, S. (2004). Ο δεξιός εξτρεμισμός στην ενωμένη Γερμανία. Στο Β. Γεωργιάδου (Επιμ.), *Η ακροδεξιά (Ιδεολογία, πολιτική, κόμματα)* (Θ. Αθανασίου, Μεταφρ., σσ. 188-238). Αθήνα: Παπαζήση.
- Betz, H.-G., & Johnson, C. (2004). Against the current—stemming the tide: the nostalgic ideology of the contemporary radical populist right. *Journal of Political Ideologies*, 9(3), σσ. 311-327. doi:<https://doi.org/10.1080/1356931042000263546>
- Bull, A. C. (2010). Neo-fascism. Στο R. J. Bosworth (Επιμ.), *The Oxford Handbook of Fascism* (σσ. 586-605). Oxford: Oxford University Press. doi:<https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199594788.013.0032>

- Featherstone, K., & Papadimitriou, D. (2008). *The Limits of Europeanization*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Feisel, F. (2017). Is the spectre of Weimar still haunting?: 'Militant democracy' and party proscription in contemporary Germany. *Democracy and Resentment*, 3. doi:<https://doi.org/10.26481/marble.2017.v3.554>
- Georgiadou, V., Dinas, E., Konstantinidis, I., & Rori, L. (2013). From dusk to dawn: Local party organization and party success of right-wing extremism. *Party Politics*, 22(1), σσ. 80-92. doi:<https://doi.org/10.1177/1354068813511381>
- Giovanopoulos, C., & Dalakoglou, D. (2011). From ruptures to eruption: a genealogy of the December 2008 revolt in Greece. Στο Α. Vradis, & D. Dalakoglou (Επιμ.), *Revolt and Crisis in Greece. Between a present yet to pass and a future still to come* (σσ. 91-114). Oakland & Edinburgh: AK Press & Occupied London.
- Human Rights Watch. (2013). *Ανεπιθύμητοι επισκέπτες. Καταχρηστικές πρακτικές της Ελληνικής Αστυνομίας κατά των μεταναστών στην Αθήνα*. Human Rights Watch. Ανάκτηση από <https://www.hrw.org/el/report/2013/06/12/256439>
- Ignazi, P. (1992). The silent counter-revolution. *European Journal of Political Research*(22), σσ. 3-34. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.1992.tb00303.x>
- Krippendorff, K. (2013). *Content analysis: An introduction to its methodology*. Thousand Oaks, California: Sage.
- Ludwig, B. (2014). Paix et liberté: A Transnational Anti-Communist Network. Στο L. Van Dongen, S. Roulin, & G. Scott-Smith (Επιμ.), *Transnational anti-communism and the Cold War. Agents, activities and networks*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Mayring, P. (2014). *Qualitative content analysis: Theoretical foundation, basic procedures and software solution*. Klagenfurt: gesis.
- Michaels, J. (2017). *McCarthyism. The realities, delusions and politics behind the 1950s Red Scare*. New York: Routledge.
- Milza, P. (2004). *Οι μελανοχίτωνες της Ευρώπης*. (Ν. Βουλέλης, Επιμ., & Γ. Καυκιάς, Μεταφρ.) Αθήνα: Scripta.
- Mudde, C. (2011). *Λαϊκιστικά Ριζοσπαστικά Δεξιά Κόμματα στην Ευρώπη*. (Π. Παπασαραντόπουλος, Επιμ., & Θ. Αθανασίου, Μεταφρ.) Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

- Mudde, C. (2020). *Η ακροδεξιά σήμερα*. (Π. Παπασαραντόπουλος, Επιμ., & Ε. Κοτσυφού, Μεταφρ.) Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Neuendorf, K. A. (2017). *The content analysis guidebook*. Thousand Oaks, California: Sage.
- Paxton, R. O. (2006). *Η Ανατομία του Φασισμού*. (Γ. Κασαπίδης, Επιμ., & Κ. Χαλμούκου, Μεταφρ.) Αθήνα: Κέδρος.
- Reisigl, M., & Wodak, R. (2001). *Discourse and Discrimination*. London: Routledge.
- Rydgren, J. (2007, Αύγουστος). The Sociology of the Radical Right. *Annual Review of Sociology*(33), σσ. 241-262.  
doi:<https://doi.org/10.1146/annurev.soc.33.040406.131752>
- Schreier, M. (2012). *Qualitative content analysis in practice*. Thousand Oaks, California: Sage.
- Spektorowski, A. (2003). The New Right: Ethno-regionalism, ethno pluralism and the emergence of a neo-fascist 'Third Way'. *Journal of Political Ideologies*, 8(1), σσ. 111-130. doi:<https://doi.org/10.1080/13569310306084>
- Spourdalakis, M., & Tassis, C. (2006). Party Change in Greece and the Vanguard Role of PASOK. *South European Society and Politics*, 11(3-4), σσ. 497-512. doi:<https://doi.org/10.1080/13608740600856546>
- Traverso, E. (2013). *Οι ρίζες της ναζιστικής βίας*. (Ν. Κούρκουλος, Μεταφρ.) Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
- Traverso, E. (2017). *Τα νέα πρόσωπα του φασισμού*. (Ν. Κούρκουλος, Μεταφρ.) Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
- Vasilopoulou, S., & Halikiopoulou, D. (2014). In the Shadow of Grexit: The Greek Election of 17 June 2012. *South European Society and Politics*, , 18(4), σσ. 523-542. doi:<https://doi.org/10.1080/13608746.2013.779784>
- von Beyme, K. (1988). Right-wing extremism in post-war Europe. *West European Politics*, 11(2), σσ. 1-18. doi:<https://doi.org/10.1080/01402388808424678>
- Βούλγαρης, Γ., & Νικολακόπουλος, Η. (2014). Ο εκλογικός σεισμός του 2012. Στο Γ. Βούλγαρης, & Η. Νικολακόπουλος (Επιμ.), *2012: Ο διπλός εκλογικός σεισμός* (σσ. 9-31). Αθήνα: Θεμέλιο.
- Βούλγαρης, Γ. (2013). *Η μεταπολιτευτική Ελλάδα 1974 - 2009*. Αθήνα: Πόλις.
- (2012). *Βουλευτικές Εκλογές 2012*. Αθήνα: Singular Logic.

- Γεωργιάδου, Β. (2004). Το πολιτικό κράμα της ακροδεξιάς. Στο Ρ. Hainsworth, & Β. Γεωργιάδου (Επιμ.), *Η Ακροδεξιά* (Θ. Αθανασίου, Μεταφρ., σσ. 9-37). Αθήνα: Παπαζήση.
- Γεωργιάδου, Β. (2015). Ψηφίζοντας την άκρα Δεξιά: η εκλογική επιλογή του ΛΑ.Ο.Σ. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*(19), σσ. 243–256. doi:<https://doi.org/10.12681/sas.669>
- Καραγιάννης, Γ. (2017). «Κόμματα εξουσίας» και πολιτική στη σύγχρονη Ελλάδα. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*(29), σσ. 61–89. doi:<https://doi.org/10.12681/hpsa.14648>
- Μητσοπούλου, Α. Ι. (2013). *Ο ελληνικός αντικομμουνισμός στο «σύντομο 20ο αιώνα»:* *Όψεις του δημόσιου λόγου στην πολιτική, στην εκπαίδευση και στη λογοτεχνία.* Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.
- Μπουκάλα, Σ. (2023). Η νομιμοποίηση του αντικομμουνιστικού πολιτικού λόγου στην Ελλάδα της κρίσης. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*(161), σσ. 3-33. doi:<https://doi.org/10.12681/grsr.34989>
- Μπουρνάζος, Σ. (2024). *Η ιστορία μίας ματαίωσης. Το CCF και ο πολιτισμικός Ψυχρός Πόλεμος στην Ελλάδα (1950-1967).* Αθήνα: αντίποδες.
- Παπαδάτος-Αναγνωστόπουλος, Δ. (2018). *Ο ΜαυροΚόκκινος Δεκέμβρης.* Αθήνα: Τόπος.
- Παπαδημητρίου, Δ. Ι. (2006). *Από τον λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνοφρόνων.* Αθήνα: Σαββάλας.
- Σμιτ, Κ. (2009). *Η έννοια του πολιτικού.* (Γ. Σταμάτης, Επιμ., & Α. Λαβράνου, Μεταφρ.) Αθήνα: Κριτική.
- Σταυρακάκης, Γ. (2015). Αντινομίες του φορμαλισμού: η κατά Laclau θεώρηση του λαϊκισμού και ο ελληνικός θρησκευτικός λαϊκισμός. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*(12), σσ. 149-172. doi:<https://doi.org/10.12681/sas.770>
- Τζωρτζής, Γ. (2015). Μετάβαση στη δημοκρατία και καθεστωτικός μετασχηματισμός: αναζητώντας μια εναλλακτική εξήγηση της διαδικασίας εκδημοκρατισμού. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*(8), σσ. 171-206. doi:<https://doi.org/10.12681/sas.723>
- Χαλικοπούλου, Δ., & Βασιλοπούλου, Σ. (2015). *Η εθνικιστική λύση της Χρυσής Αυγής.* (Γ. Μπαρουζής, Μεταφρ.) Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Χαραλαμπίδης, Μ. (2023). *Οι δωσίλογοι.* Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Χάρβει, Ν. (2007). *Νεοφιλελευθερισμός. Ιστορία και Παρόν*. (Α. Αλαβάνου, Μεταφρ.)  
Αθήνα: Καστανιώτη.

Χριστόπουλος, Δ. (2013). *Στο ρίσκο της κρίσης*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Ψαρράς, Δ. (2010). *Το κρυφό χέρι του Καρατζαφέρη*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Ψαρράς, Δ. (2012). *Η μαύρη βίβλος της Χρυσής Αυγής*. Αθήνα: Πόλις.

### Πηγές

Εκλογικά αποτελέσματα: <https://www.ypes.gr/>

Κείμενα Χρυσής Αυγής: <https://xrisiavgi.com/>